

2. Zowel burgerlijk als geestelijk heeft dit gebied gedurende vele eeuwen steeds één hoofd gehad : wereldlijk de heren van Perk met hun schepenbank ; geestelijk de schatbewaarders van de bisschoppen van Kamerijk in hun hoedanigheid van *persona personatus*. In het statuut van het dorp en de parochie is nooit verandering gekomen vanaf de Hoge Middeleeuwen tot aan de Franse Revolutie.

3. Zeer duidelijk ontstaan als Eigenkerk te midden van het domein van de heer, heeft deze zijn stempel steeds gedrukt op de parochie zowel voor wat betreft de plaats van de kerk — een *Straatkerk* — als de instellingen — Cure, Kerk, Armenzorg en Kapelanijen —, die door hun grondbezit hiervan getuigen. Het bleef doorheen de eeuwen voor een groot deel leen- en cijsplichtig tegenover de heer, die zelf uitzonderlijk de twee derden van de tienden behield als litteken van de herkomst van de parochie.

4. Wat betreft de oorsprong van het dorp en de parochie stelt zich een dubbel probleem : de oude Dorpsdries en de Sint-Martensberg. Bepaalde gegevens verwijzen naar de *Dries* als oudste bewoningskern met het daarbijhorend *Oppem* en *Neerhem* ; andere naar de Sint-Martensberg als eerste kristene kerk.

5. Wij kennen ook het statuut en de samenstelling van het domein : een borchtkern met dorpskern, enkele voorname hoven (*Huinhoven*, het *Laathof*, *Horixtuin*, enz.) en eigen velden (*'s herenreserve*) ; een *hoevegebied*, uitgegeven aan de mansionari (de tenure), waaraan de toponiemen *Hoeve* herinneren en waarvan de 18 *Ceursteden* de voortzetting waren. Naast een oud veldencomplex hebben wij een ontginningsgebied, waarvan *Boekt* en *Rode* de hoofdkernen werden. Deze ontginning eindigde in de 13e eeuw, wanneer het definitief dorpsbeeld werd vastgelegd.

6. De oorsprong van de heren van Perk gaat terug tot *liberi domini*, geen *milites*, oude landadel, opgenomen in de 12e-13e eeuw in één van de voornaamste Brabantse adellijke geslachten, Breda-Schoten, voortgezet door de Wezemael's, Leefdael's, enz. Zij hebben ononderbroken meer dan acht eeuwen het dorps- en de parochieleven bepaald. Deze continuïteit is het meest kenmerkende element van Perk.

ELEWIJT

Sint-Hubertus

Het Kader

Elewijt (1) en Perk waren eeuwenlang nauw met mekaar verbonden enerzijds door dezelfde heren en de éne schepenbank voor de twee dorpen, anderzijds door dezelfde *persona* of kerkheer, die tegelijk over beide parochiën het gezag voerde.

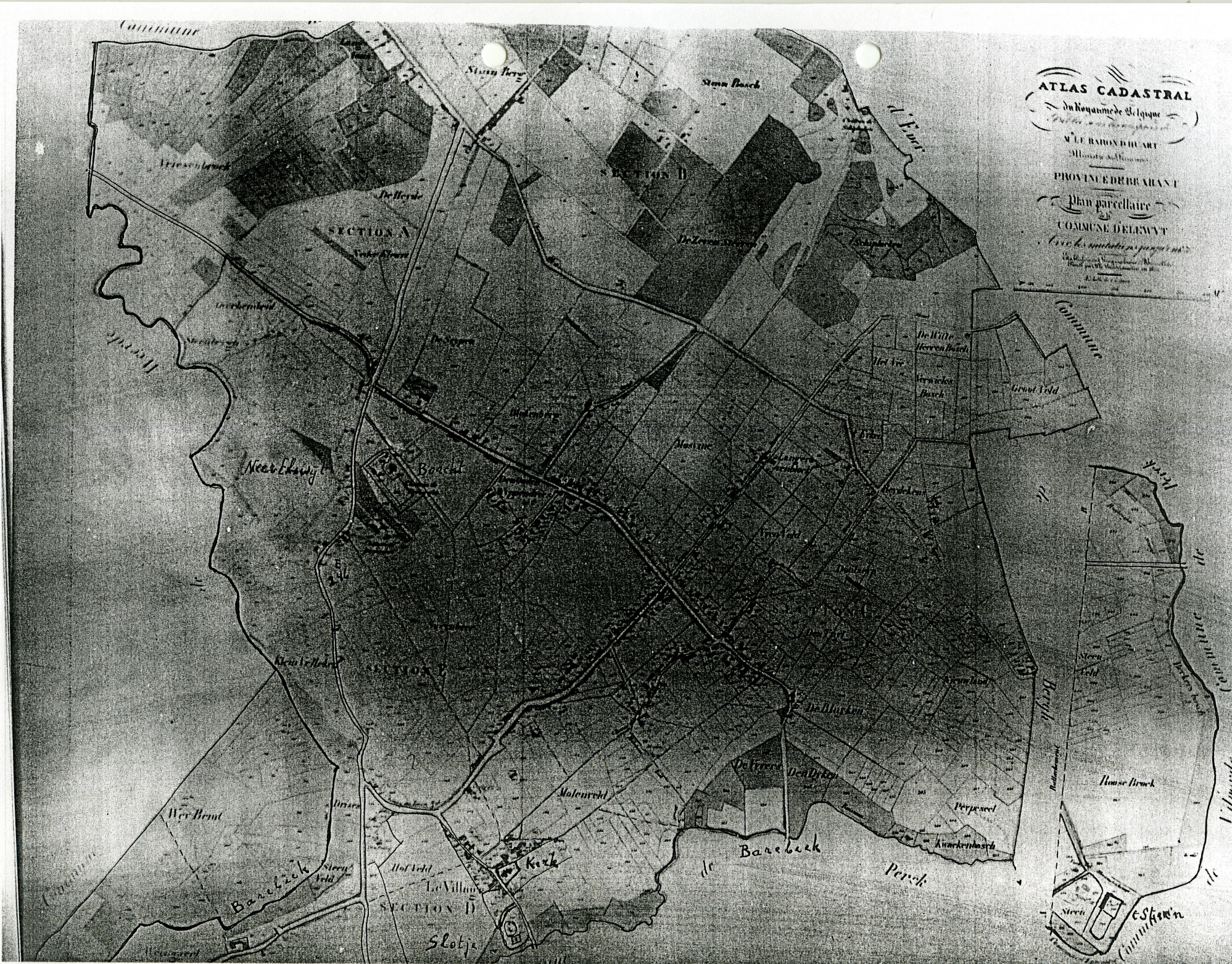
Elewijt is vooral in de archeologische middens bekend om de talrijke vondsten uit de gallo-romeinse periode, die naar een belangrijke vicus verwijzen. Sinds C. Van Gestel in 1925 zijn deze vondsten bekend. Meerdere opgravingen door liefhebbers en archeologen werden periodisch verricht (2).

De merkwaardigste vaststelling is dat de oude romeinse nederzetting volledig werd verlaten en later vooral diende als zavelputten. Het huidige dorp heeft er geen het minste verband mede, juist zoals te Asse. Het werd een eind verder opgericht.

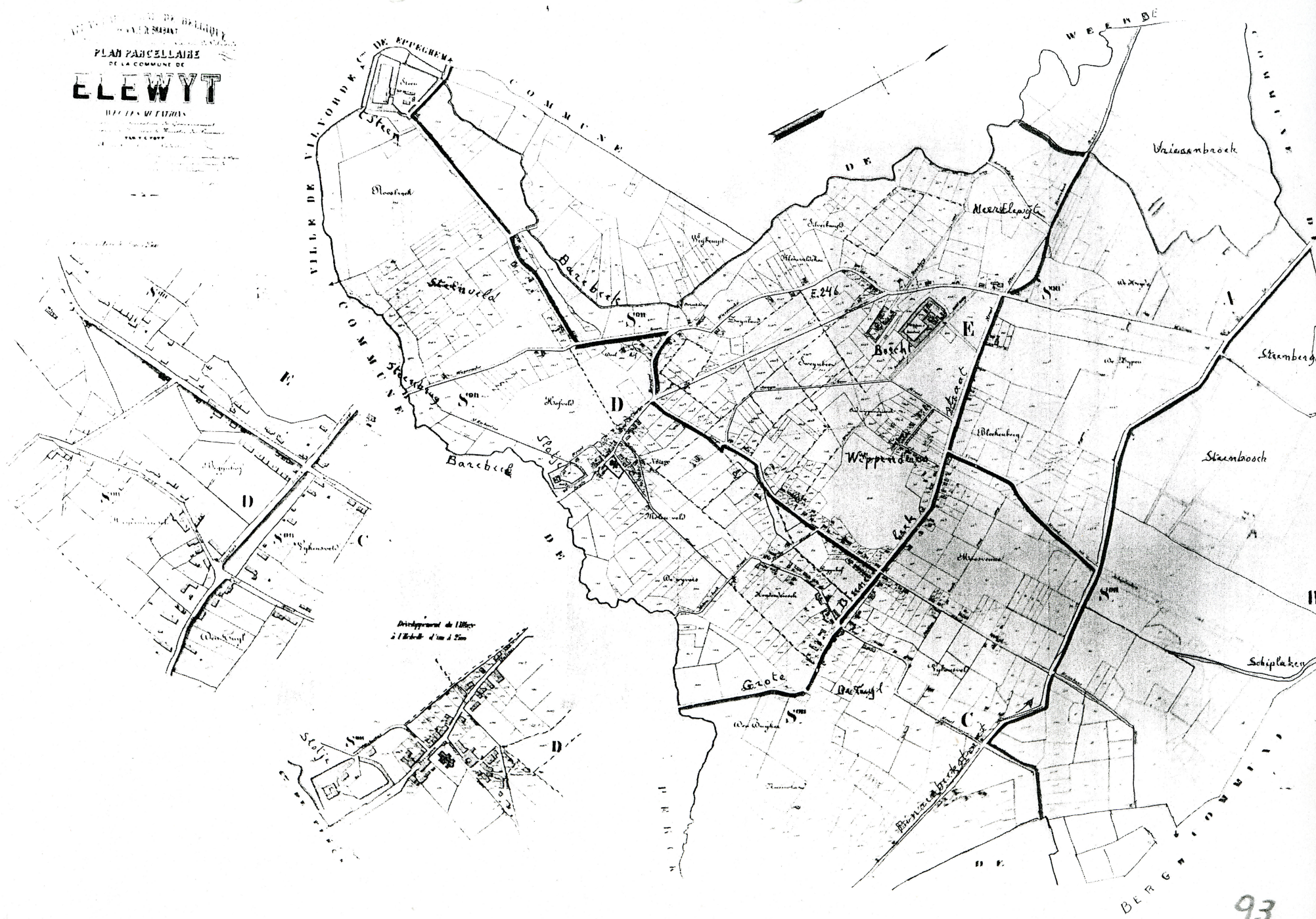
De besluiten van J. Mertens, na de opgravingen van 1947-1953, zijn de volgende. De gehele nederzetting bedekte een oppervlakte van ong. 675 op 400 m. Het centrum mag gesitueerd worden op de hoger gelegen gedeelten van de heuvel, een laatste zuidelijke uitloper van de

(1) BIBLIOGRAFIE.

- C. VAN GESTEL, *Historia sacra*, dl. II, blz. 93.
A. WAUTERS, *Env.*, dl. II, blz. 679-689.
P. GOETSCHALCKX, *Album pastorum*, blz. ?
A. COSYN, *Au beau pays de Rubens et de Teniers*, Brussel, 1923.
J. LAUWERS, *Elewijt*. Tussen Romeins mansio en Rubenskasteel, 1970. Romeinse opgravingen en vondsten: zie J. MERTENS, *De Romeinse Vicus te Elewijt*, *Archaeologia belgica*, nr. 19, 1954, nota's 1, 3, 4, 5, 6, 7 (Bibliografie).
Archief.
RAB.KA., A. D'HOOP, *Inventaire*, dl. II, blz. 125-126, nrs. 2886-2893, 3924; dl. III, blz. 122 en 258, nrs. 5692, 6077; dl. IV, blz. 330; dl. V, nr. 20012.
PA., *Elewijt*, 16e tot 18e eeuw.
AA., *bundel Elewijt*, 16e-18e eeuw. — Dr F. VAN REETH, *hs.*, *Monographies paroissiales*, Commune d'Elewijt, 1901, *hs.*, 26 blz. in 12°. *RAB.KA.*, *Pitsenburg*, nr. 25.
AG., *Cartularium II*, *dosa Elewijt*.
Kaarten.
A. VERBOUWE, *Iconografie*, VI, Kanton Vilvoorde, ESB., 1948, blz. 39-45, nrs. 197-230.
Kaarten FERRARIS, VAN DER MAELEN, POPP. *Stafkaarten* 1/20.000 (1864).
(2) J. MERTENS geeft een omstandige bibliografie in nota's 1, 3, 4, 5, 6 en in zijn bijdrage: *De Romeinse Vicus te Elewijt* *Archaeologia belgica* nr. 19, 1954, blz. 21 en 24. (L. Galesloot, *De Meester de Ravenstein*, C. Van Dessel, J. Uytterhoeven, J. Mertens).

PLAN PARCELLAIRE
 DE LA COMMUNE DE
ELEWYT
 1871-1872

Kempen naar het meer vruchtbare Brabant toe, Een deel van deze percelen werd in de 10de eeuw van zavel, zodat verder onderzoek onmogelijk was. J Boringen werden verricht over een grote oppervlakte. De besluiten waren. Perceel E 246 gaf een ontwikkeling van de nederzetting op deze plet belangrijk gedurende gans de duur van de Ro land.

Van een vóór-Romeinse bewoning bleven bewaard. Binnen de grenzen van de Gallo-Romanen staan de oudste sporen van een meer dan 60 m breed en 8 m brede doorgang is uitgespaard. J. Ma overblijfselen van een militair kamp uit de eerste bezetting. Dit marschkamp bleef slechts gedurende

Rond het midden van de 1e eeuw, wanneer gebied voor de verovering van Engeland dient vloedsfeer van de romanisatie. Elewijt kent meer op nijverheid toegelegd dan op landbouw, geling hiervan is de pottenbakkersoven en de r mlieve houten gebouwen worden door stenen h wordt tot in de tweede helft van de 2e eeuw (trum en marktplaats voor gans het grensgebied Kempen. Een wegennet verbindt Elewijt met Sanber-en-Maas langs Waver en Gemboers, n ren, Mastricht. Elewijt is meer z.o. afgestem baan naar Waver en Gemboers. Er worden bel trokken en er zou zelfs een heiligdom hebben be nl. de terracotta paardjes).

Elewijt blijft niet gespaard bij de invallen laatste decennia van de 2e eeuw. De nederzetting De wederopbouw geschiedt op een gans andere de gebouwen is nu n.w.-z.o., overeenkomend m Elewijt-Tienen-Tongeren. De aanleg is groots (verrijst een groot gebouw met verschillende w fort : hypocaustverwarming, fresco-versiering straat van 3, 65 m wordt door de vicus getrokken voorzien van een waterput, rijzen op langscheer Het is niet duidelijk hoe het Romeinse Elewijt zou nochtans de invallen van de Chauken eeuw hebben overleefd, zoals blijkt uit voorweel brand is geen spoor te vinden. Dank aan zijn e karakter zou Elewijt deze periode hebben overleefd. De invallers vestigen zich in meer vruchtbare g

Van, o.c., blz. 59-62.

Elewijt.

Kadasterkaart Van der Maalen. 1836.

De sectie-indeling is dezelfde als deze van Popp.

Door het nog niet bestaan van het nieuw tracé van de Tervurensteenweg bekomen wij een gans ander dorpsbeeld.

Als hoofdwegen hebben wij in de 19e eeuw: de Binnebeekdriesstraat en de Kampenbouse baan, waarop de sectiegrenzen werden getrokken. Vn. Driesstraat is de drukst behuiste straat van gans het dorp. Daaraan palen de Wippendries en Heidendries. De Bornput- en Kerkenstraat sluiten er bij aan. De Dries- en Kampenbouse baan verdelen het dorp in drie lange stroken.

Daartegenover is de Waverse baan eerder een binnenbaan geworden met hier en daar enkele woningen. Zij vormt zelfs geen sectiegrens.

Een zeer voorname verbindingsweg vormen de Bornput- en Kerkenstraat, deze laatste zeer druk behuist. Zij zijn tevens sectiegrenzen.

Het dorp zelf ligt eerder afgezonderd onderaan en vormt slechts een klein gedeelte van het ganse dorp. Hier bevinden zich echter de dorpsdries, de kerk, de borch en de afspanningen.

Daartegenover vormt Neder-Elewijt slechts een afgezonderd borchcomplex te midden van de velden met errond slechts enkele huizen.

De bossen vinden wij vooral in sectie B.

De beemden liggen langs de Barebeek, de Weybempt en het Vriesenbroek, ook Schouwbroek geheten op andere kaarten, zijn de voornaamste.

Binnen vn. bossen en beemden vormt de Binnebeek en de Driesstraat het hoofdelement van de bewoning met de Wippendries en Heidendries en de aansluitende Kerkenstraat, gans het middengedeelte van het dorp omvattend. Daartegenover is Elewijt-dorp slechts een klein deel.

Opvallend is het wegdeemsteren van de Waverse baan.

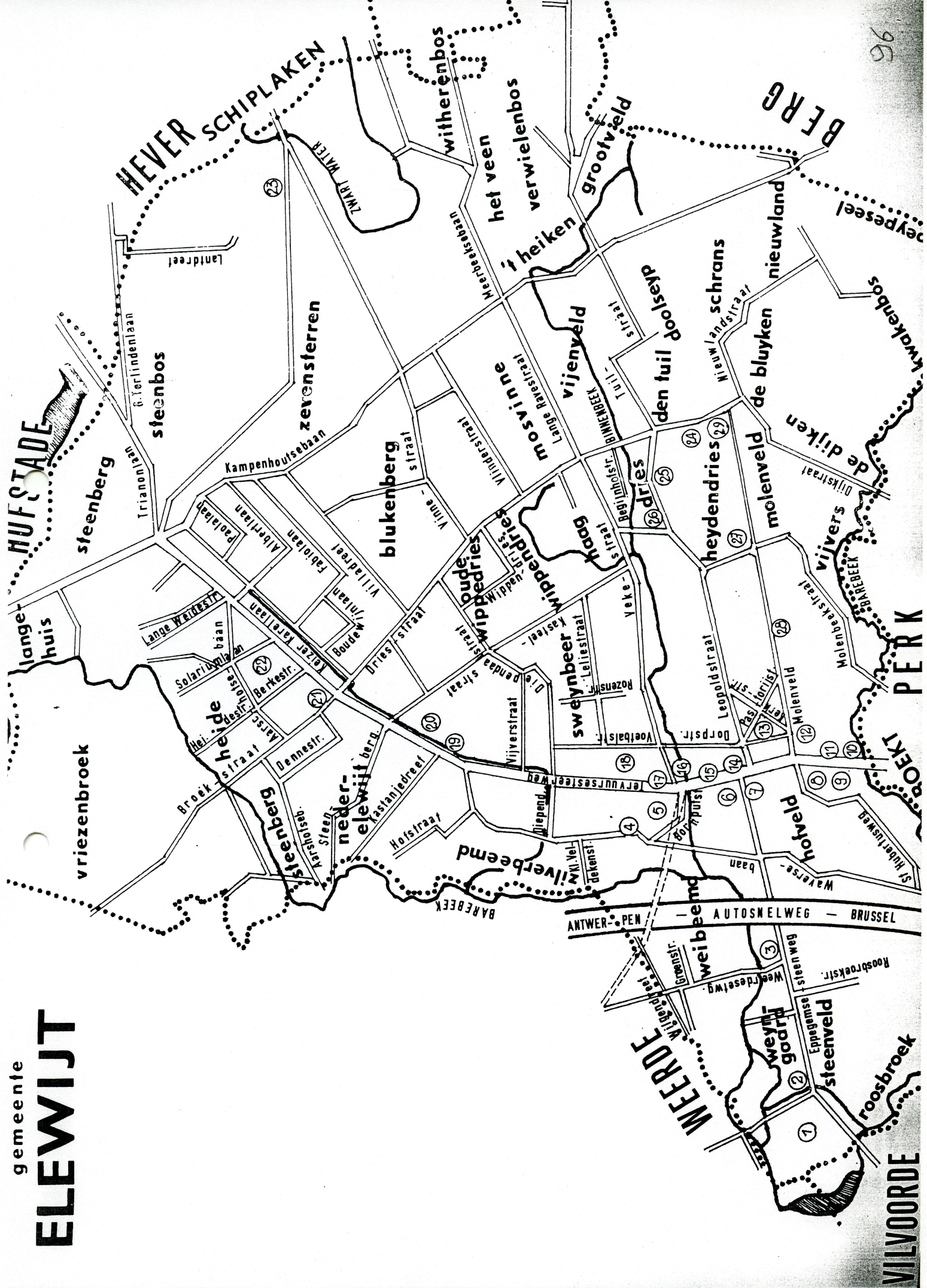
Merkwaardig is vooral hoe het nieuw baantracé het dorpsbeeld heeft veranderd.

gemeente
ELEWIJT

- Wegen en veldenkaart van Elewijt met de bijzonderste plaatsen en gebouwen.
I. Lauwers, Elewijt.
- Elewijt.*
1. Het Steen.
 2. De Watermolen.
 3. Het Neerhof (1735) of de Kazerne.
 4. De Rode poort (1700-1914).
 5. De School.
 6. Het Hooghuis (19e eeuw).
 7. In de Kroon.
 8. In de Valk (1735).
 9. Het Slotje of Hof ten Kerkhove (1663-1913).
 10. Het Wipterrein.
 11. In den Hert (Rozenhof).
 12. De kerk.
 13. In den Prins.
 14. De Pastorij (1365 en 1867).
 15. Gemeentehuis.
 16. Jongensschool.
 17. Kerkhof (1890).
 18. Kapel O.L.-Vrouw ten Doorn (1728-1914).
 19. Diependaal (1870-1914).
 20. Ter Borch.
 21. In de Quivilla (1800-1914).
 22. Rerum Novarum.
 23. De Yskelder (1734).
 24. Kapel O.L.-Vrouw van Lourdes.
 25. In de Zwaan (1721).
 26. De Windmolen.
 27. Meisjesschool.
 29. Hoeve (1734).

gemeente
ELEWIJT

Het spreekt dat hiermede niet alle problemen werden opgelost. Wij stellen vast : 1° dat de oriëntatie zuid-oost — nl. Waver-Mechelen — blijft voortbestaan, 2° dat in de oudst gekende teksten over Elewijt uit de 13e eeuw er nog altijd wordt gesproken van *Neder-Elewijt* en *Op-Elewijt* ; 3° dat wij niets weten van de landbouw- of veeteeltuitbating, die er zeker is geweest ; misschien niet primordiaal, maar dan toch noodzakelijk voor het levensonderhoud. Dit zijn drie elementen die ons interesseren voor het ontstaan van het huidige Elewijt. Lopen wij de zaken echter niet vooruit.

*
* *

Talrijke toponiemen herinneren nog aan de Romeinse nederzetting. Meer dan gelijk waar treffen wij hier *steentoponiemen* aan. Wij kennen : het *Groot Steenveld* links van de *Waverse baan*, in dezelfde beurt de *Steenbeek*, een andere plaatselijke benaming voor de *Barebeek* ; de *Steenbeekbrug* ; de *Steenberg* ; het *Steenbos* ; de *Steenkenstraat* ; het *Steenhof* ; het *Steenwinkele* ; het *Steenveld* ; het *Steen* (Rubenskasteel). Nu zullen wij dit laatste wel niet onder de voorgaande rangschikken. Het is echter treffend hoeveel *steentoponiemen* wij te Elewijt kennen. Merkwaardig is dat deze niet gelegen zijn in de door opgravingen gekende vicus. Aldaar hebben wij gans andere toponiemen : het *Zwijnland*, de *Zwijnbeer*, de *Zilverbeemd* (4). Wanneer wij weten dat b.v. in het *Hofveld* talrijke scherven van potten en ander Romeins materiaal worden gevonden, mogen wij veronderstellen dat buiten de vicus zich nog andere gebouwen hebben bevonden. Het zou de moeite lonen ook peilingen te doen op die plaatsen, zodat men verwonderd zou zijn van de oppervlakte bezet door de ganse Romeinse nederzetting. Onze opvatting dat er bij de vicus ook een landbouwareaal heeft behoord zou hierdoor kunnen worden bevestigd. T.a. het groot gebouwencomplex, door J. Mertens vastgesteld, beantwoordt wellicht aan een andere functie dan het handelscentrum. Wij achten het niet uitgesloten dat hierbij een groot bedrijf heeft gehoord en dit moet in dit geval buiten de vicus over landbouwgronden en beemden hebben beschikt, waarbij de vele *steentoponiemen* wellicht aansluiten.

Elewijt heeft een oppervlakte van 501 bunder of 661 ha tegenover Perk 659 b. of 780 ha. Grote grenswijzigingen zijn er dus niet gebeurd. Deze 501 bunder werden volgens de statistieken van 1686 verdeeld in 276 bunder land, 88 bunder weide, 66 bunder bos en 71 bunder heide tegenover Perk 459 bunder land, 82 bunder weide en 109 bunder bos. Er bestond dus vroeger een merkelijk verschil tussen Perk en Elewijt

(4) De *Zilverenbeemd* is reeds bekend in 1648. De *Silverbempden* palen aan de grote *Weybempt* (RAB.KA., nr. 6077, kaart van de bezittingen van de abdij Kortenberg te Elewijt.). Bijna de gehele *Weybempt* behoort aan vn. abdij met het *Raepblock* en *Groot block*, 5 b. 3 dw. 63 r., de *Breke*, het *Dreufeussel* en *Maeyeussel*. Samen 9 b. 64 r. De *Silvere bempden* (1783), eigendom van Pitsenburg-Mechelen.

voor wat betreft het landbouwareaal. Daartegenover bezat Elewijt proportioneel meer beemden, minder bossen, maar nog een grote oppervlakte aan heiden.

Dit is een eerste aanduiding ten voordele van Perk dat wereldlijk het hoofd van Elewijt is geweest tot aan de Franse Revolutie. Perk bezat reeds vroeg betere en grotere landbouwgronden dan Elewijt.

De bevolkingsstatistieken bevestigen dit beeld, dat echter afzwakt in latere tijden. Elewijt had 63 woningen tegenover Perk 81 in 1435. In de rampspoedige jaren 1480 had Elewijt nog 26 tegenover 24 woningen te Perk. In 1525 waren de vroegere verhoudingen enigszins hersteld: Elewijt 60, Perk 67 woningen. In 1686 bezat Elewijt 68 woningen, twee kastelen, één kamme, 7 herbergen of afspanningen, 1 smidse, 1 winkel en verscheidene hoeven; Perk had toen slechts 60 woningen, 2 kastelen, 6 herbergen of afspanningen, 1 kamme, 4 winkels en verscheidene hoeven. Proportioneel bekeken volgens de oppervlakte was Elewijt in de 17e eeuw belangrijker dan Perk geworden. Dit betekent echter niet dat de macht van de heren van Perk was afgezwakt. Wij mogen echter wel besluiten dat Elewijt geleidelijk sinds de 16e eeuw de achterstand tegenover het hoofd Perk heeft opgehaald. Oorspronkelijk was het echter minder belangrijk dan Perk.

*
* *
*

De Grenzen. — Tussen Perk en Elewijt lopen de grenzen langs de natuurlijke loop van de *Barebeek*. Zo ook voor Vilvoorde-Houtem en Eppegem omheen het Rubenskasteel. Vanaf hier werd een rechte lijn getrokken doorheen de beemden tussen de Zenne en de *Barebeek*. Vervolgens volgen wij opnieuw vn. beek langsheen Weerde, verlaten ze langs een kleine waterloop, volgen een rechte lijn om terug te keren langs de *Barebeek* tussen Muizen en Elewijt. Van hier volgen wij de *Zwarthebeek* langs *Hever-Schiplaken* en enkele perceelsinhammen van Berg, een rechte lijn door de *Bergheide* en een waterloop tot aan de samenloop van de *Doodbeek* van Kampenhout en de *Barebeek*.

Aldus bezit Elewijt voor het grootste gedeelte een natuurlijke grens. Dit betekent dat, gezien in het geheel van het oude domein Perk-Elewijt, dit laatste de controle heeft over gans de grillige loop van de *Barebeek*. Zij vormt er het hoofdelement van.

Dit is een tweede element tussen twee gewesten: de *Zenne* en de *Barebeek*, waarover wij reeds onder Weerde spraken. Inderdaad, indien de *Barebeek* tot de Zennekom behoorde, zou ze, zoals normaal verwacht werd, achter het *Steen* in de Zenne moeten uitmonden. Hier beschrijft ze plots een nieuwe bocht, parallel met de Zenne, en zwenkt weerom, ditmaal dwarsdoor Elewijt naar Muizen toe, om in de Dijle uit te monden. Op dit feit hebben wij reeds te Weerde en Perk de aandacht gevestigd om het onderscheid te onderlijnen tussen deze twee gewesten

en de moederparochie Zemst, die A. Wauters uitbreidt tot Perk-Elewijt en Peutie (5).

Het Ontstaan

Hierbij onderzoeken wij: 1. het wegen- en waternet; 2. de bodemverdeling; 3. de plaats van de dorpskom; 4. de historische gegevens.

1. HET WEGEN- EN WATERNET

Wanneer J. Mertens voor de vicus drie hoofdwegen aangeeft: één uit de richting Asse, één uit Namen-Waver en één naar Tongeren, dan stellen wij vast dat na de verdwijning van de vicus in feite er slechts één overblijft, deze van Namen-Waver, gekend als de *Waverse baan*, die volgens het oud tracé vanuit Perk over de *Steenbeekbrug*, waar o.a. Romeinse munten en paalwerk werden gevonden ter gelegenheid van herstellingswerken, loopt, het *Doelhof* aandoet, verder rond de vicus kronkelt en van hier doorloopt naar Mechelen. Wanneer deze vanaf Perk tot aan het *Doelhof* een tamelijk rechte lijn volgt, dan wordt ze bochtig tot aan de aanknoping met het nieuw gedeelte van de *Tervurense steenweg*, voor honderd jaar dwarsdoor het veld getrokken. Alsof ze juist hier een aantal hindernissen heeft willen vermijden. Wij bevinden ons inderdaad nabij de puinen van het centrum van de vicus.

Spijts het bewaard blijven van de oude *Waverse baan* ontstond aldaar het dorp niet, maar op een weg, die er slechts langs de omweg van de Sint-Hubertusstraat en Bornputstraat verderop opnieuw bij aansluit. Wij staan aldus slechts voor één enkele overgang, de *Steenbeekbrug*. Nabij het dorp was er geen. Eerst na het aanleggen in vorige eeuw van een nieuw tracé werd er een nieuwe brug gemaakt nabij het dorp.

Aldus heeft de oude *Waverse baan* geen rol gespeeld bij de vorming van de dorpskom van Elewijt.

De verklaring ligt in de hoogteligging. Wanneer wij de topografische situatiekaart van Elewijt, verduidelijkt door de Stafkaarten, bekijken, stellen wij vast dat wij te Elewijt twee ovale lijnen aantreffen: één van 10 m, omringd door één van 9 m, lopend over gans de Romeinse vicus en een tweede van 11 tot 12 m, omgeven door een van 10 m, de huidige dorpskom omvattend. De kerk ligt hier op het hoogste punt van het dorp, op 12,06 m. Het hoogteverschil 10-12 m is niet groot, maar toch determinerend voor dit gewest. Het gaat er om *Op-* en *Neer-Elewijt*. Dit zijn twee verschillende kernen, waarop gans bijzonder de aandacht moet worden gevestigd. Het huidige dorp ligt voordeliger dan de Romeinse vicus tegenover de overstromingen van de *Barebeek*. Twee meter verschil is veel in dit gewest. Wij kennen niet de bodemgesteldheid in de Romeinse periode, maar zeker is dat deze verhevenheden niet zodanig verschilden. Waarom dan niet de vicus gevestigd in het huidige Elewijt in plaats van in de omgeving van de natte beemden aan de *Barebeek*?

98

Was het primitieve marschkamp daar veiliger? Wij hebben de indruk, omdat wij weten dat nog heden het ganse waterdebiët van de beek kan gekontroleerd worden door het *Steen* door het openen of niet openen van de sluis aldaar. De rol van het *Steen* vanaf zijn ontstaan in de Hoge Middeleeuwen met als functie een laatste stelling van de Berthouts in de uithoek van hun Land van Grimbergen mag dan wellicht ook in verband worden gebracht met de vroegere functie van de vicus, nog hoger op gelegen t.o. van de controle van nog een groter waterdebiët van de *Barebeek*. Eerst in 1259 werd een afleidingskanaal naar de Zenne toe gegraven door de heer van het *Steen*, Rudolf van Wilre (6). Welke protesten van de bureu, o.a. de abdij ter Kameren met haar groot grondbezit te Houtem, langs de andere oever van de *Barebeek*, heeft dit kanaal niet uitgelokt? Wij hebben toevallig een dergelijk protest medegemaakt tussen de heer van het *Steen* en de heer van Perk om het openen of niet van de sluis van het *Steen* ter gelegenheid van een onweder.

Het zijn ogenschijnlijk kleine details, maar determinerend voor een nederzetting: de controle van een voorname waterloop. Wij kunnen in dit verband de vraag stellen: hebben de heren van Perk door het bezetten van het *Steenhof* in het dorp deze controle niet overgenomen? Wij menen van niet, daar de heren van het *Steen* — de Berthouts en de van Wilre's, verderop gelegen — tenslotte het laatste woord hadden. O.i. beoogden de heren van Perk-Elewijt alleen de controle van het dorp.

*
* *
*

Wat nu met de oude verbinding met Asse? Van een heerbaan van Asse of beter uitgedrukt volgens de terminologie van de 14e tot de 18e eeuw een *heerbane van Aelst-Mechelen* vinden wij nergens in het archief te Elewijt een spoor. Wij kennen wel een *Colnsche baen*, tussen Eppegem - het *Steen* - het dorp, maar deze loopt dood op de oude *Waverse baan* en bereikt het dorp niet. Slechts een voetweg liep nog rond 1860 (Popkaart) doorheen het *Hofveld*. T.a. te Eppegem vervolgde de *heerbane van Aelst* naar Nedergem en Weerde. Zij is aldus volledig uit het oudste kaartbeeld verdwenen. Wij zouden ze eventueel kunnen verlengen of langs de oude *Waverse baan* naar Mechelen of Hever of langs een omweg van de *Bornputstraat* naar de *Ravenstraat* en zo naar Boortmeerbeek en verder, maar dit heeft geen zin. Wij verwijzen in dit verband naar onze vaststellingen te Vilvoorde-Houten, Peutie en Macheleu. Voor het dorp zelf heeft ze geen de minste betekenis.

Blijft de baan naar Tongeren. Hoe wij ook zoeken, hiervan rest geen enkel spoor, tenzij men ze langs de *Aarschotse baan*, die te Weerde over de Zenne komt en vervolgt over de *Barebeek* door Neder-Elewijt, er mede in verband brengt. Hoe ze, eens voorbij de *Binnebeekstraat*, doorheen de *Heide* leiden blijft een vraag. Eventueel kan men ze ook

(6) A. WAUTERS, o.c., dl. II, blz. 683.

langs de *Bornputstraat* en *Ravestraat* doortrekken. Maar in het later kaartbeeld speelt deze richting niet meer mede.

Bij dit alles stellen wij vast dat de hoofdorïentatie de *Waverse baan* blijft met dien verstande dat Elewijt eerder naar Mechelen uitkijkt — nu nog — dan naar Vilvoorde.

Kijken wij nog even naar de andere straten. Twee voorname zijn de *Binnebeekdriesstraat* (nu *Dijk*-, *Dries*- en *Broekstraat*) en de *Kampenhoutse baan*. Beide lopen parallel met de twee takken aan de *Waverse baan*. De eerste komt van Perk langs de *Bremenstraat*, *Bosstraat* over de *Barebeek*. Onder Perk hebben wij ze beschreven als een aftakking van de *Waverse baan*, daar ze deze achter *ter Borgt* vervoegt. Zij is vooral onder Elewijt van belang, daar ze er twee voorname wijken aandoet: de *Heidendries* — het *Begijnhof* — en de *Wippendries*, twee even druk behuïde wijken als die van het dorpscentrum in de 19e eeuw (Popkaart). Alhoewel *Binnebeek* geheten is er aldaar geen beek te bespeuren. Wij vermoeden dat deze benaming alleen verband kan houden met de *Barebeek* en haar brug aldaar.

Intrigerend zijn vooral de vn. wijken langs de baan. Welke betekenis eraan hechten, gelet op hun gelijke waarde met de dorpskom in vroegere eeuwen?

Hier staan wij o.i. voor het probleem van de driesen in deze streek. Deze hebben een gans ander uitzicht dan in West-Brabant. Wij werden er het eerst mede geconfronteerd te Perk met de ons aldaar zonderling voorkomende *Sint-Annadries* langs de *Driesstraat*. Het ging er om een *rechthoekig* pleintje, omgeven door straten. Wij vonden er geen uitweg aan. De driesen, die wij tot heden in onze studiën ontmoetten waren alle van het als klassiek aangenomen type: een *driehoekig* pleintje, gelegen in en gevormd door de splitsing van twee wegen, met mekaar verbonden door een verbindingsweg. *Rechthoekige* driesen, palend aan een *Driesstraat* kenden wij nog niet. Nochtans staan wij in dit gewest voor het feit dat ze gans anders zijn dan in West-Brabant. Wel merkten wij reeds een verschil in de heidestreek van Puurs — vooral te Oppuurs —, waar ze soms afwijken van het klassiek driehoekig geval door hun grootte en niet overeenstemmende vorm, palend aan een straat. Wij hebben er: het *Begijnhof*, de *Wippendries*, de *Oude Wipendries* en deze van het dorp zelf. Het zijn alle grote rechthoekige blokken, langs alle zijden door straten omgeven, maar hoofdzakelijk aanleunend bij één bepaalde hoofdstraat. Het *Begijnhof* leunt in hoofdzaak aan bij de *Heidendries*, zoals de bewoning duidelijk aantoonst (zie Popkaart). Langs de *Binnebeekdriesstraat* is er geen bewoning. Langs de *Ravestraat* ligt deze vooral aan de overzijde. Evenzo met de *Wippendries*. Hier is de behuïzing vooral langs de *Oude Wippendriesstraat*. Langs de *Binnebeekstraat* is er geen. Het geval van de dorpskom bespreken wij afzonderlijk onder par. 3.

Bij de eerste aanblik zou men zowel aan het *Begijnhof* als aan de *Oude Wippendries* de dorpskom kunnen plaatsen. Beide hebben nog in

de 19e eeuw een even drukke behuizing als de dorpskom. Zij liggen beide langs een aftakking van de *Waverse baan* en staan rechtstreeks in verband met Perk, het hoofd van Elewijt, door de brug van de *Dijkstraat* over de *Barebeek*. Zij palen beide aan de beste gronden en liggen langs voorname banen: de vn. *Binnebeekdriesstraat*; voor het *Begijnhof* komt er nog de *Lange Ravestraat* naar Boortmeerbeek en verderop bij. Zij liggen beide op de scheiding van de landbouw-, de bos- en heidegebieden. Slechts één zaak onderscheidt hen met de dorpskom: de topografische ligging buiten de twee ovale hoogtercurven 10-9 en 12-10 m. Dit is o.i. bepalend geweest.

Wanneer wij vooral in de *Oude Wippendries* een plaats zouden kunnen zien voor de eerste parochiekern, zoals dit het geval is te Lippelo met de *Wippendries*, en er ook hebben aangedacht, dan laten wij deze hypothese te Elewijt vallen juist om vn. reden en ook omdat wij er samen met de *Heidedries* een latere aansluiting van de oude en nieuwe landbouwgronden inzien. Gans de sector van Elewijt, secties A, B en C omvattend, alleen doorsneden door de trekbaan van Kampenhout-Mechelen, is in de 19e eeuw omzeggens nog onbewoond. Wij vinden er slechts enkele kossaatwoningen, geen enkel pachthof in gans dit uitgestrekt gebied. Er resten nog grote bossen en heiden. Juist in dit gedeelte moeten wij de 66 en 71 bunder bos en heide, samen nog 137 bunder in 1686, plaatsen.

Hierop voortgaande wordt het duidelijk dat de *Heidendries* (7) en de *Oude Wippendries* ontstaan zijn op de rand van het uitgestrekt bos- en heidegebied, dat zelfs voortliep onder Hever-Schiplaken en Boortmeerbeek. Aan de rand hiervan heeft men gebouwd langs twee driesen. Deze nederzettingen zijn zeker zeer oud, maar volstonden niet om er het dorpscentrum te plaatsen, dat gunstiger was gelegen en beschikte tegelijk over betere landbouwgronden en grote beemden, twee essentiële elementen sinds de Frankische tijd.

J. Lauwers stelt de vraag of kerk en pastoorij oorspronkelijk niet op de *Dries* of *Oude Wippendries* moeten worden gezocht (7a). Hij steunt op een paar citaten uit het archief, die de *oude Cure* plaatsen in de buurt van de *Heidendries*: de *OUDE PRIESTERAGIE* oft *CURENHUYS* met zynder toebehoorten, hoff, bogaert oft lant, groot $\frac{1}{2}$ bunder; een plaetse sonder huysinghe, genaempt die *OUDE PRIESTERAGIE*

(7) J. UYTTERHOEVEN interpreteert *Heidendries* in zijn *Aantekeningen over Elewijt* (Mechlinia, 1928, overdruk, blz. 15-16) niet als *heide*, dorre zandstreek, maar als de voorhistorische of Romeinse begraafplaats. Hij brengt *beiden* in verband met de Waalse toponiemen «*Paiens*», waar soortgelijke vondsten worden gedaan. Wij geloven dit niet, juist omwille van de ligging nabij de *heiden* en *bossen* van Elewijt. Dezelfde interpretaties geeft hij van de *Barebeek*, verband houdend met «*cenotaphium, eregraf*», *Doodbeek*, *Zwarte beek*, *Wippendries* (wippe = dwaallicht, pijnbank), *Kattenbosch*, *Ravestraat*, *Hansbrug* bij het *Steen* (hansa). Hij brengt er ook de *Friesen* bij met het *Vriesenbroek* en de *Saksers* met *Sassenrode*, *Sassenberg*, enz.

(7a) J. LAUWERS, *Elewijt*, blz. 90-91.

(1565); de *oude PRIESTERHAGE* oft *OUDE CURE* (1600); de *OUDE CURE* paelt suyt aenden *Heydendriesch* (1701); d *OUDE CURE*, een erfken groot 10 oft 11 roeden, gel. *aenden Heydendriesch suyt ende Leybeke noort* (1740). Schrijver vestigt ook de aandacht op de vanouds druk behuise wijk. Hij opteert voor een verschuiving in de 12e eeuw naar de huidige dorpskom omwille van een hogere ligging.

Zoals reeds werd gezegd herinnert het geval duidelijk aan dit van Lippelo met zijn *Wippendries*. De vraag is gewettigd, maar wij menen ze negatief te moeten beantwoorden om de reeds vermelde redenen. Zeker is evenwel dat de *Oude Cure*, juist zoals te Lippelo, op de *Heidendries* moet gesitueerd worden. Maar of hieraan een kerk moet worden verbonden is een andere vraag. Het kadastraal beeld leent er zich toe. Twee punten zouden in aanmerking kunnen komen: 1. het knooppunt van de *Molendriesstraat* en de *Dreeftstraat* (Popp); 2. het knooppunt van de *Grote Binnenbeekdriesstraat* en de *Molendriesstraat-Tuilstraat*. Tussen beide ligt de *Heidendries*, waar de *Oude Cure* heeft gestaan. Indien wij moesten opteren voor één van de twee zouden wij moeilijk een keuze kunnen doen.

J. Lauwers stelt de bouw van de kerk in 1125 na de eventuele verschuiving. Vanwaar die bepaalde datum komt weten wij niet. Wij vonden hiervan nergens een aanduiding. Indien wordt voortgegaan op de bouwstijl van de toren dan wordt hierdoor een periode bedoeld, maar geen vaste datum gesteld en kan men ook niet uitsluiten dat er een ouder gebouw heeft bestaan, naar onze veronderstelling een zaalkerkje (7b). Volgens deze optiek wordt een verschuiving in de 12e eeuw uitgesloten.

Anderzijds kan de *Oude Cure*, vermeld in 1515, geen aanduiding meer zijn voor de eerste kerk op de *Wippendries*. Minstens vier eeuwen scheiden ons van de bouw van de huidige dorpskerk.

Wij houden het bij de plaats van de huidige kerk en de datum 1125 kennen wij niet.

Het Waternet. — De betekenis van de *Barebeek* en haar drie overgangen — de *Steenbeekbrug*, deze van het dorp en van de *Binnebeekdriesstraat* — hebben wij reeds toegelicht. De *Zwarte beek* op de grens van Hever-Schiplaken en de *Doodbeek* vanuit Kampenhout hebben geen de minste rol gespeeld. Zij zijn eenvoudig grensbeken van domeinen.

2. DE BODEMVERDELING

Van een typische blokindeling zoals te Perk is hier geen spraak meer. Het is iets gans anders. Wij hebben dus de vraag gesteld of te Elewijt geen sporen van de Romeinse quadrangulatie, d.i. de verdeling van de landbouwgronden in kleine vierkanten of veelvouden ervan, zou terug te vinden zijn. J. Mertens spreekt er niet over. De bodem werd immers sinds het verdwijnen van de vicus niet zodanig aangedikt. De

(7b) Zie blz. 197-198: de Kerk.

bodemvondsten liggen bijna aan de oppervlakte, zodat de Romeinse landverdeling mogelijk kan worden teruggevonden. Wij hebben de luchtfoto van de Romeinse nederzetting aandachtig bekeken evenals de kadastrale indeling. Het komt ons voor dat vn. quadrangulatie niet volledig werd uitgewist. Zowel op kaart bekeken als vanuit de lucht ontwaren wij vooral in de buurt van de vicus regelmatig uitgesneden recht-hoekige percelen. Vooral opvallend zijn de vrij talrijke, paralele lange rechte lijnen langsheen groepen van percelen, dikwijls gevolgd door rechte veldwegen.

Te Perk ontwaarden wij slechts één enkel blok — naast het *Kerkveld* — van die aard. Te Elewijt zijn ze talrijk. Bovendien herhalen wij dat, niettegenstaande Elewijt en Perk sinds de Hoge-Middeleeuwen onder één enkel domein ressorteerden, er een opvallend verschil is in de bodemindeling. Moet deze niet op rekening worden geschreven van de voortlevende Romeinse bodemverdeling, het laatste rest van die tijd? Normaal moet eenzelfde domein eenzelfde bodemindeling bezitten, hetgeen hier geenszins het geval is.

Vermelde rechtlijnige tracés doorheen de velden vinden wij vooral in het gedeelte van het dorp, waardoor het nieuwe baanvlak van de *Tervurense steenweg* in vorige eeuw werd getrokken; dit vooral in het *Zwijnland* en de *Zwijnbeer*. Opvallend is de gelijkkluidendheid van deze toponiemen. Overspoeld, verzand land? Wij verduidelijken enkele van deze lijnen op kaart.

Ook in het dorpsgedeelte vinden wij ze terug: de huidige *Leopoldstraat*, de *Pastorsvoetweg* naar de Windmolen (Popp) zijn hiervan voorbeelden. Wij laten het verder onderzoek aan de specialisten.

Het gehele dorp kan verdeeld worden in twee grote delen: secties A, B en C, het bos- en heideland, vormen één helft; sectie D en E de andere helft.

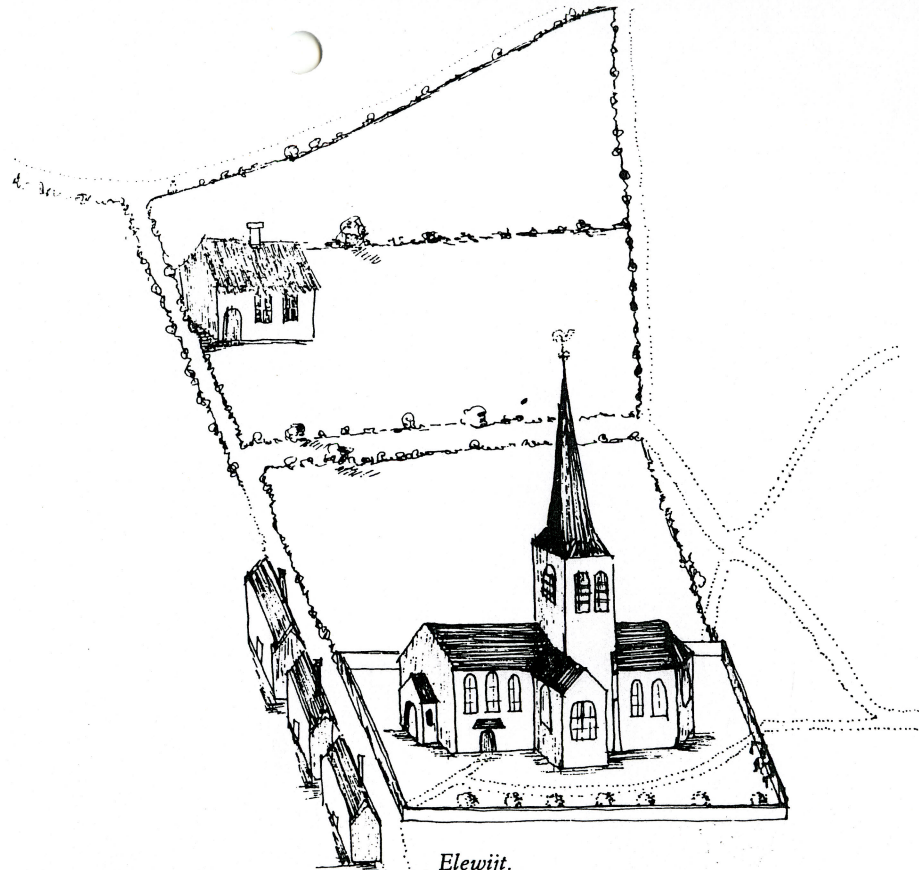
De toponiemen van de eerste helft tonen duidelijk aan waarover het er gaat: geheel sectie B is lange tijd bos geweest — het *Steenbos* en de *Steenberg* —, aansluitend bij de bossen van Schiplaken. De verkaveling door lange, kruisovermekaarlopende dreven toont dit aan. Onderaan de *Schiplakenvoetweg* (Popp) ligt een moerassig gebied. Tussen de *Steenkenstraat* en *Steenkenbrugweg* sluit men aan bij de heide van Berg.

Sectie A kan men verdelen in twee: het *Vriezenbroek*, een zeer oud en uitgestrekt broekland, deels uitmakend van hetzelfde broek van Weerde-Zemst; daaronder ligt de *Heide*, vervolgd door de laaggelegen *Zijpen*. Tegenover de *Wippendries* ligt de *Blekenberg*.

In sectie C vinden wij de *Moesvenne* met het *Kattenbos*, het *Vijkenveld* (Popp), de *Tuil* en het *Nieuwland*.

Het tweede deel, secties D en E, kunnen wij indelen in landbouw- en beemdenland langs de *Barebeek*.

In sectie B ligt het klassiek *Molenveld*, de *Heidendries* en het *Be-gijnhof*. Aan de overzijde van het dorp liggen: het *Hofveld* en *Steenveld*, waarbij het *Roosbroek* (rietbroek), tussen de grote bocht van de *Bare-*

De kerk in 1719 volgens G. Couvreur (Kaartboek van Ter Kameren).

S. HVBERTVS

IN ELEWYT.

Egghen den derden November 1650. Smorghens ten acht uren/wordt een tegelijck genoeydt tot de Kerckfeestelijcke In-haelinghe van sekere Reliquien Sinte HVBRECHTS, binnen de Kercke van ELEWYT, de welcke Syn Hooghweerdigheydt den Heere Artz-Bisschop van Mechelen, ende den Eerw. Pater Provinciael der Capucinen tot dien eynde beschiedt hebben in de Capelle van het Caesteel des Heeren van PARCK ende ELEWYT.

Aen de Confrerie / ende personen die hun devotelijck ter voorsz. Feeste sullen binden / heeft Syn Hooghweerdigheydt van Mechelen / verleent Ahaet van 40. daghen / met hope van Vollen Ahaet te verkryghen van Syne heyligheydt / voor de selve Confrerie.

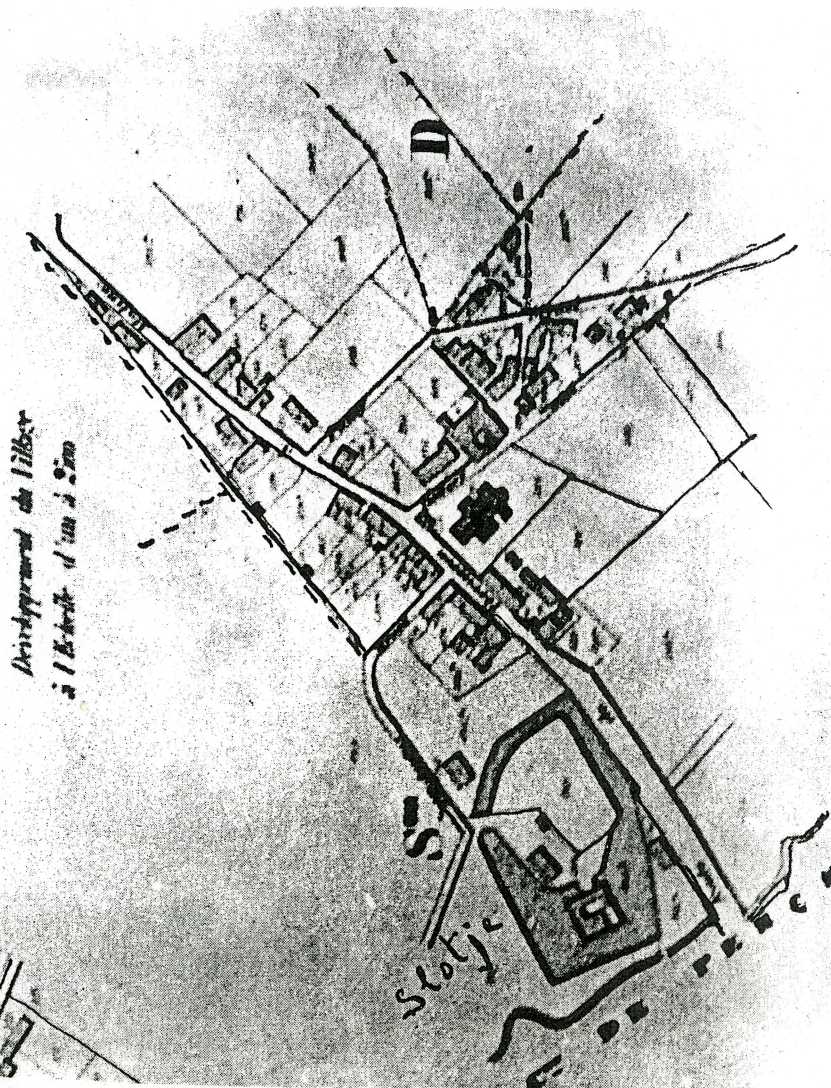
Tot Brussel/ By MARTINVS VAN BOSSVYT, 1650.

Elewijt.

Uitnodiging tot de inhaling van de relieken van Sint-Hubertus in 1650.

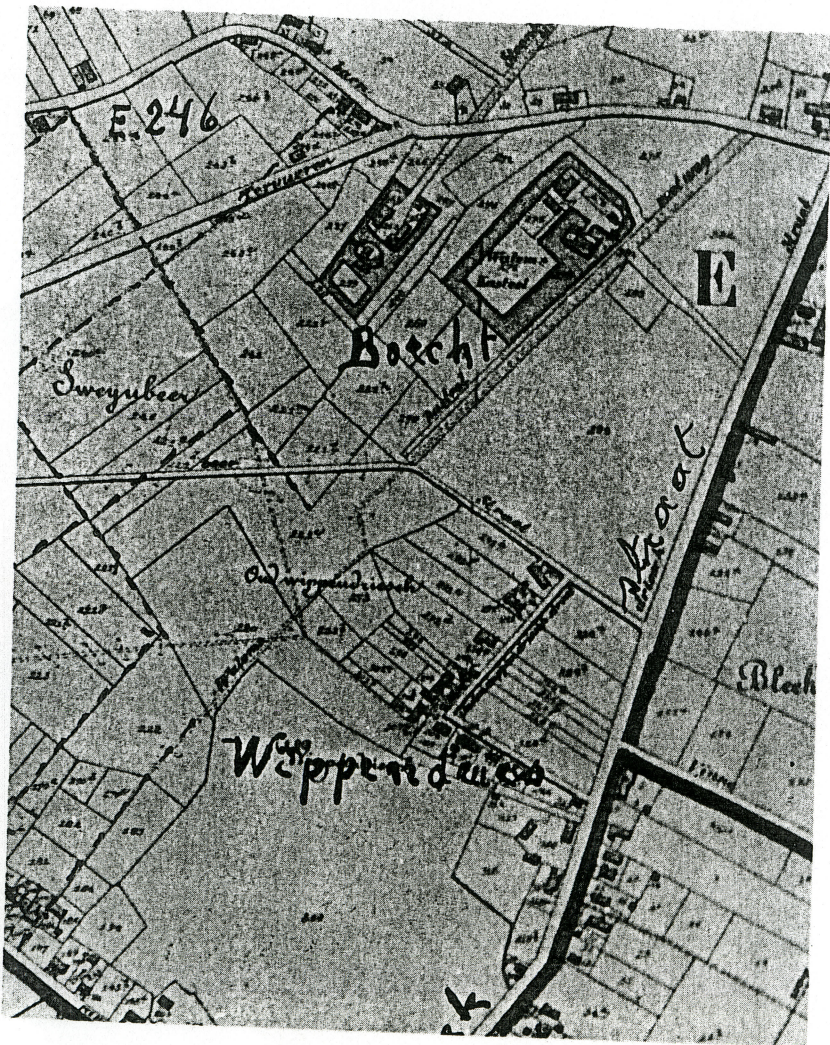
Elewijt.

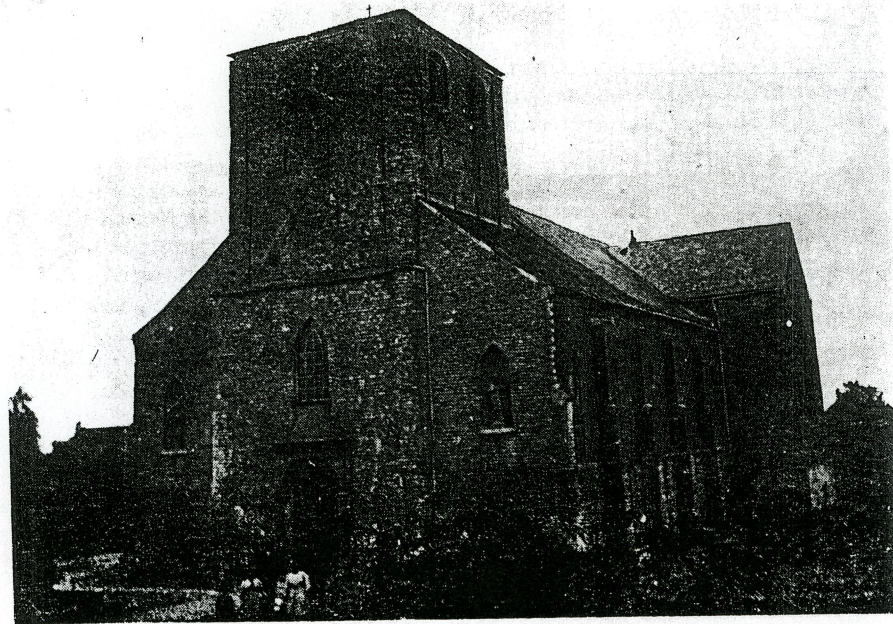
*Verheffing van de l'ibex
in 1860-1861*

Elewijt.

De Dorpskom rond 1860 (Popp). Het Slotje. De Kerk. De Dries.

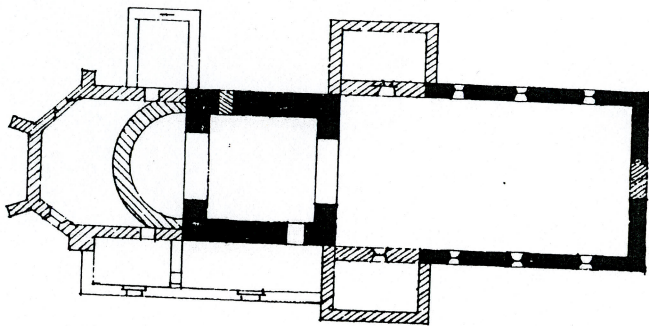

Elewijt.
De Wippendries en Ter Borch (Popp).

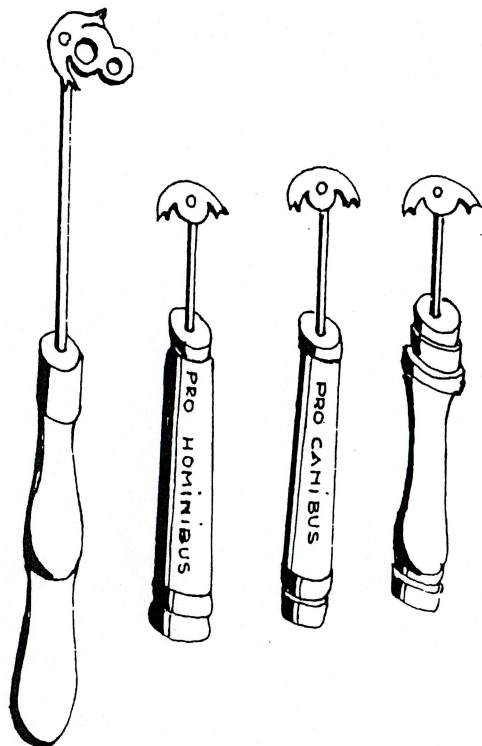

Elewijt. De kerk na de brand van 1914.

Elewijt.
Grondplan van de verbouwingen van de romaanse kerk volgens R. Lemaire.

Elewijt.
De Sint-Hubertussleutels voor het brandmerken tegen hondsbaten.

beek gelegen, aansluit. Het is duidelijk : hier bevinden zich de voornaamste dorpsakkers, gelegen aan weerszijden van de dorpskom met hof, kerk, dries en molen. Hierbij sluit de *Heidendries* aan, zoals de *Wippendries* aansluit bij Neder-Elewijt.

Tegenover het *Hofveld* van Op-Elewijt hebben wij te Neder-Elewijt een *Klein-Veldeken*, juist naast het centrum van de vicus gelegen en palend aan de *Steenberg*. In die buurt treffen wij ook de bewoningskern van Neder-Elewijt aan langs de *Waverse baan*. Beide moeten in eenzelfde context worden gezien.

Sectie E kan verdeeld worden in beemden en landen. Langs de hele loop van de *Barebeek* liggen beemden met zelfs een deel over de beek, waaronder de *Weibeemd* en *Zilverbeemd*, aldus genoemd naar men zegt, door het groot aantal zilveren Romeinse munten, die men er in overvloed heeft gevonden. De velden liggen tussen de *Waverse baan*, de *Bornputstraat*, de *Lange Ravenstraat* en de *Binnebeekdriesstraat*. Wij vernoemen het *Zwijnland*, de *Zwijnbeer* en de *Wippendries*.

In dit deel bevindt zich het kasteel *ter Borgt*, typisch gelegen in de hoek van de twee takken van de *Waverse baan* vanuit Perk vertrekkend. Wanneer wij dit oud hof aandachtig bekijken vertoont het nog de vorm van alle Hoog-Middeleeuwse motten met een *berg* en een *Voorhof*, beide met waterwallen omgeven. Hier moeten wij o.i. het centrum van Neder-Elewijt tegenover Op-Elewijt plaatsen.

Behalve langs de *Wippendries*, waarvan wij de verklaring gaven, was er in dit gedeelte van Elewijt slechts weinig behuizing tot ver in de 19e eeuw. Het kasteel was hier hoofdzaak en de voortzetting van de *borcht* van de 12e-13e eeuwse *milites de Nederelewite*.

Het onderscheid tussen Op- en Neder-Elewijt is dus duidelijk : aan de ene kant een dorpsvorming met hof en kerk ; daartegenover slechts een *borcht*. Het geheel bedrijft echter de landbouw- en beemdengronen.

Het overzichtelijk beeld geeft de volgende indeling : Op- en Neer-Elewijt met respectievelijk een dorpskern en een *borcht*, elk aangevuld door een aparte wijk. Daarnaast een nog lange eeuwen bos- en heide-deel, even groot als de twee voorgaande delen.

Tot welke tijd dit alles opgaat volgt uit de bespreking van de Dorpskom.

3. DE DORPSKOM

De Dorpskom van Elewijt heeft geen gelijkenis met deze van Perk, behalve de plaats van de kerk langs de *Steenweg*. Aanvankelijk konden wij er moeilijk een verklaring voor vinden, daar ze beide tot hetzelfde domein behoorden.

De identische ligging langs de *Steenweg* en dan nog aan dezelfde zijde was wel een aanknopingspunt, maar het ganse complex biedt een gans andere inrichting en uitzicht. De oplossing kwam langs de voor deze streek eigen driesen.

Wanneer men goed toekijkt ziet men dat werkelijk een dries van het streektype aan de *Dorpsstraat* paalt. Het is een rechthoekig blok, door straten omgeven, enerzijds palend aan de *Steenweg*, anderzijds aan de kerk, de *Pastorijstraat* en *Pastorsvoetweg*, beide samen uitlopend in het *Molenveld*, waardoor drie driehoeken worden gevormd. Deze driehoeken zijn op het eerste gezicht misleidend en verdoozelen de vorm van de oorspronkelijke rechthoekige dries. Wanneer wij de kadasterlijnen aandachtig bekijken zien wij dat ze doorlopen doorheen vn. driehoeken en dat de kruisende wegen er dwarsdover lopen, met het gevolg dat de recht doorlopende kadasterlijnen worden onderbroken en het oorspronkelijk beeld van continuïteit verdwijnt. Bij het aandachtig bekijken van gans de strook achter de dries van de *Steenweg* gaat het om een continue langwerpige blok tussen twee wegen dat reikt tot aan de *Molenstraat*.

Daarnaast ligt een tweede gelijkaardig blok tussen de *Ravestraat* en vn. blok. Wij zouden zelfs deze indeling in dergelijke lange rechthoekige blokken kunnen doortrekken in de aanpalende velden.

Wij staan hier bijgevolg voor een planindeling, waarvan de dries aan de *Steenweg* het middenpunt is en aan wiens uiteinde een stel veldwegen vertrekken.

Eens dit vastgesteld volgt de rest. De kerk paalt rechtstreeks aan deze dries en bevindt zich in een rechthoekig blok, waarvan het ander deel langs de *Steenweg* nog tot in de 19e eeuw (Popp) bezet werd door een hofcomplex met talrijke gebouwen (Sectie D, nrs. 235, 236-40) en daarbijkomende gronden (nrs. 236-237). Eigenaardig is ook dat het perceel, waarop de kerk staat, geen rechthoekige vorm heeft, maar een trapeziumvorm. Dit geeft ons de indruk dat het gelijktijdig met het aanpalend hof werd uitgesneden uit het grotere blok. Staan wij hier niet bij het *hof te Wilre* of *ten Kerckhove*, gesitueerd door A. Wauters nabij de kerk (8), tegelijk leengoed van de heren van Grimbergen met de typische mansusoppervlakte van 12 bunder, waarvan wij de juiste plaats niet kennen? De naamverklaring *ten Kerckhove* wijst in die richting.

Aldus bezitten wij reeds drie elementen voor het ontstaan van de parochie: de dries, de kerk en een ernaastgelegen hof, evenwel afhankelijk van de Berthouts.

Daartegenover hebben wij een tweede belangrijk complex: het *Steenhof*, in de 15e eeuw gekend als de heerlijkheid van *Steenwinckele*, leengoed ditmaal van de heren van Perk met 36 lenen, een voornaam cijsboek, een eigen laathof met meier en gezworen laten, een hofcomplex met gebouwen en $7\frac{1}{2}$ bunder gronden (1474) (9).

J. Lauwers vereenzelvigd het *Steenhof* met het *hof van Wilre* of *hof ten Kerckhoven* en met het leen, vermeld in 1312 en 1374 (9a). Het gaat er om het visrecht dat *Rudolphus de Willre* had «*de rivulo*

currente, dicto Beke, apud Elewite usque ad Zennam cum aliis parvis feodis pertinentibus ad dictum feodum». Schrijver brengt dit leen in verband met het *Slotje*. Wij zullen zulks niet betwisten, vermits de *vischerie* liep vanaan het *Slotje* tot aan de Zenne en aldus sloeg op de loop van dit gedeelte van de Barebeek; maar anderzijds merken wij aan dat dit recht, aan de *van Wilder's* behorend, daarom niet automatisch op het *Slotje* moet worden overgedragen. Het is slechts één van de talrijke leenrechten van de *van Wilder's*.

Dit hof ligt links van de *Steenweg*, vlakbij de *Barebeek* en vertoonde in de 19e eeuw (Popp) nog altijd zijn oorspronkelijke vorm; een ovaal blok, met watergrachten omgeven en verdeeld in de *berg*, waarop de oorspronkelijke motte heeft gestaan en daaraanpalend het *Voorhof*, eveneens omwald. (s.D., nrs. 243-246). Op de *berg* stond rond 1860 nog het hoofdgebouw; in het *Voorhof* nog twee gebouwen (10). De toegang was niet langs de *Steenweg*, maar aan de *Sint-Hubertusstraat*. Dit is enigszins zonderling, daar wij hem eerder aan de *Steenweg* zouden zoeken. Wij moeten echter rekening houden met het ontbreken van een brug en met het aanpalend groot *Hofveld*, dat de hoofdbrok vormde van het bedrijf. In 1860 vormde het nog altijd één enkel kadastrummer, nr. s.D., 249, waardoor toen nog een veldweg liep vanaan de *Waverse baan* tot aan de *Steenweg*, ongeveer $7\frac{1}{2}$ bunder groot, zoals in 1474 in het Leenverhef wordt beschreven.

Tot dit hof behoorden vroeger zeker ook de nrs. 230-234a en 141a-242, gelegen in de bocht van de *Sint-Hubertusstraat*. Een eigenaardige situatie vertoont de in spie eindigende strook tussen vn., straat en de *Steenweg* (nrs. 219a-228a, 182-186 en 174-176a.b.c.), achteraan afgesloten door een voetweg en doorlopende rechte lijn tot aan de *Bornputstraat*. In deze eigenaardige spie verdeeld in gelijkmatige percelen, bevinden zich de meeste vroegere kossaatwoningen, aldus te noemen na vergelijking met deze aan de overzijde van de *Steenweg* gelegen, waar wij o.a. de pastorij aantreffen en enkele afspanningen.

Met het *Steenhof* staan wij voor de belangrijkste kern van het dorp. Wanneer wij weten dat dit steeds aan de heren van Perk heeft behoord, is de oplossing daar. Steeds verbonden met de hoofdheren van het domein Perk-Elewijt, moeten wij hierin de zetel zien van het Elewijt's deel.

Vergeleken met die van de hoofdzetel, was de omvang van het goed veel minder groot, maar de vorm was dezelfde. Waarschijnlijk is ze uit dezelfde tijd als de borch van Perk. Dit bespreken wij verder onder de historische gegevens.

Vergeleken met de motte van *ter Borgt* vertoont ze eenzelfde aspect. Er is dit verschil dat ze op het kadasterplan nog duidelijker de oude ovale vorm heeft bewaard, waar deze te *ter Borgt* rechthoekig is geworden door latere uitbreidingen. T.a. in de loop van de jaren groeit

(8) A. WAUTERS, Env., dl. II, blz. 683.

(9) *Idem*, o.c., dl. II, blz. 688.

(9a) J. LAUWERS, Elewijt, blz. 57-58.

(10) Later brouwerij geworden.

ter *Borgt* uit tot een voornaam kasteel, terwijl de dorpsmotte steeds achteruit gaat om tenslotte te vervallen en geheel te verdwijnen in de 19e eeuw. Zulks moet worden verklaard door het ontbreken van eigen dorpsheren — deze woonden te Perk — met daarnaast nieuwe heren te *ter Borgt*. Aldus groeide Elewijt uit tot een echte dorpsgemeenschap, niet overheerst zoals te Perk door de heren.

In elk geval zien wij oorspronkelijk twee motten : één in het dorp — Op-Elewijt — tegenover een andere te Neder-Elewijt, die later meer het kasteelkarakter heeft bewaard.

Vestigen wij tenslotte nog de aandacht op de verkaveling van de dorpsdries en omgeving. Langs de *Steenweg* stond vóór 1860 slechts één huis. Zelfs de hoek naast de kerk was onbebouwd. De voornaamste gebouwen stonden langs de linkerzijde van de dries en in de driehoeken achter de dries. Wij hadden er de gekende afspanningen *In de Prins*, nu Parochiehuys, *In de Engel* en *In Sint-Hubertus*, reeds gekend in de 17e eeuw.

Deze afspanningen moeten o.i. vooral gezien worden in het kader van de Sint-Hubertusverering te Elewijt en dus eerder in functie van de kerk dan van de *Steenweg*. Zij houden ook verband met het voornaamste dorpsveld, het *Molenveld*, waarvan ze deels uitmaakten.

*
* *
*

Wanneer wij naast de Poppkaart van rond 1860 de Van der Maenlenkaart van 1836 leggen verandert vooral het uitzicht van het midden-gedeelte van het dorp. Van de *Tervureense steenweg* doorheen het dorp is nog geen spraak. Hij bestaat nog niet van aan de brug over de *Barebeek* tot aan de ingang van het dorp. Langs het *Steenhof* loopt wel een weg, maar deze loopt dood aan de beek, waar geen brug is, die verbinding geeft met *Boekt* onder Perk. Ook aldaar is nog geen weg te bespeuren naar Elewijt-dorp. Gans het verkeer loopt zowel te Perk vanaf de windmolen langs de *Waverse baan*. Er is geen rechtstreekse tweede vertakking, zoals heden. Ofwel volgde men de *Waverse baan*, ofwel de *Bremenstraat* en gedeeltelijk de *baan* om met *Boekt* aan te sluiten langs de *Hoogstraat* of langs de *Dijkstraat* over de *Barebeek* de *Binnebeekdriesstraat* (nu *Dijkstraat*) om te Elewijt de *Waverse baan* opnieuw te bereiken.

Het gaat er om twee wegen, waarvan de *Waverse baan* niet altijd de rechtste was, maar dan toch de bekendste.

Met de Van der Maenlenkaart, die de oudste toestanden weergeeft, voor ogen, ligt Elewijt-dorp bepaald buiten de grote verkeersader en heeft het er slechts een aansluiting mede door de *Sint-Hubertusstraat*, die dan nog met een grote bocht omwille van het *Steenhof* uitmondt vóór de kerk. Van hier bereiken wij langs de bredere *Bornputstraat* opnieuw de *Waverse baan*. Deze plaatsnaam herinnert voorzeker aan een zeer oude drinkput, wellicht nog een Romeinse. Vn. straat geeft niet alleen

aansluiting met vn. *Waverse baan*, maar ook met de *Kerkenstraat* (Van der Maelen) en verderop met de *Lange Ravenstraat* en *Steenkensstraat* naar Hever. Waar de *Bornputstraat* aansluit bij de *Lange Ravenstraat* vinden wij een soort driehoek. De sectiegrens tussen E en D is hier een litteken van de ouderdom en belangrijkheid van beide straten. Daartegenover is de *Dorpsstraat* veel minder breed en o.i. oorspronkelijk minder oud en belangrijk. In de hoek van de *Bornputstraat* en de aansluiting met de *Waverse baan* ligt ook het belangrijk *Doelhof* door twee wegels verbonden met beide straten. Hier moeten wij zeker de belangrijkste splitsing van de oude wegen plaatsen. In deze buurt of langs de *Bornputstraat* zou evengoed de dorpskom kunnen zijn ontstaan als de huidige. Daar sluiten de grote beemden (de *Weibeemden*) aan bij de oudste velden (*Steenveld*, *Hofveld*, *Klein Veldeken* (Neder-Elewijt), het *Zwijnland* en de *Zwijnbeer*.

Waarom dan de kerk op haar huidige plaats? Eerstens is daar zeker de hoogtercurve 10-12 m, die wij steeds moeten plaatsen tegenover die van de Romeinse vicus (9-10 m). Tweedens is daar de *dries* juist op die hoogtercurve met de kerk op het hoogste punt van het dorp (12,06 m). Derdens is daar de borch, die bij Van der Maelen nog alle kentrekken van een Hoog-Middeleeuwse motte vertoont met omwaterde berg en omwald Voorhof. Bovendien stellen wij zeer duidelijk vast dat deze motte aan het eindpunt de *Dorpsstraat* ligt, die met een driehoekig pleintje doodloopt op de beek, zonder enige overgang of brug, te midden van de lager gelegen beemden. Het gaat er dus bepaald om een uitgekozen versterking, die de loop van de beek controleert, zoals het *Steen* het verderop doet. Deze borch beschikte bovendien over gans het *Hofveld* tussen de verbindingsstraat van het dorp en de *Waverse baan*. Langs de *Sint-Hubertusstraat* lag ook de enige uitweg van de motte. Het is geenszins uitgesloten dat de zonderlinge *spie*, die ligt tussen de *Dorpsstraat* en de rechte lijn, die vertrekt van de *Sint-Hubertusstraat* naar de *Bornputstraat* langsheen het *Hofveld* eens, vóór de kerk werd gebouwd, rechtdoor liep. Een andere verklaring kan aan vn. *spie* niet worden gegeven. De voetweg doorheen het *Hofveld*, die juist aan de *Dorpsdries* eindigt, staat hiermede voorzeker in verbinding.

Wanneer wij bovendien rekening houden met de plaats van de kerk rechts van de *Dorpsstraat* en te midden tussen de motte en de *Bornputstraat*, dan hebben wij een duidelijk vergelijkingspunt met de ligging van de kerk van Perk. Beide liggingen gelijken zeer op mekaar.

Uit dit alles kunnen wij met een bepaalde zekerheid afleiden dat de kerk eerstens in betrekking staat met de *Dorpsdries*; tweedens met de *borcht*. De *dries* is zeker het oudste element, de *borcht* is het bepalend element voor haar stichtingsperiode. Dit wordt vooral duidelijk wanneer wij het kaartbeeld bekijken. Kerk, *dries* met de omheen liggende huizen en de motte vormen een apart geheel met veel nauwere straten dan de *Bornput-* en *Ravestraat*. Wij stellen in verband met deze laatste zelfs de vraag: zijn ze niet de latere richtinggevende straten naar Hever en

verderop naar Tongeren uit de tijd van de vicus? Tegenover deze vormt het huidige dorpscomplex blijkbaar een jonger complex door de dries enerzijds te dateren van na de Frankische periode en door de borch anderzijds uit de hoog-feodale periode.

Slotsom. In de dorpskom zijn alle nodige elementen aanwezig voor een gevestigde nederzetting: een dries, een motte, een kerk, een tweede hof, afspanningen, tegelijk ambachtshuizen, en kossaatwoningen.

4. DE HISTORISCHE GEGEVENS

Deze komen niet zo eenvoudig voor als te Perk, waar slechts één heer meester was. Hier moeten wij rekening houden met hoofdzakelijk twee heren: de Berthouts van Grimbergen en de heren van Perk in samenwerking met de hertogen.

De Berthouts en het Steen.

Te Elewijt hebben wij de laatste uitloper van het Land van Grimbergen. Wij stellen vast dat de heren van Grimbergen hun aandeel hebben in de hoog-feodale structuur van het dorp. Dat dit zeer oud is volgt uit de samenstelling van hun leengebieden alhier. Er zijn delen, die aan de jongere tak, de latere Nassau's, behoorden en delen aan de twee takken in gemeenschap. Aldus behoorde het *Steen* door leenverband aan de jongere tak; het *hof te Attenvoorde* en het *hof te Overbeke* aan de gemeenschap van de twee takken. Het gaat hier om de gekende verdeling van de patrimoniale goederen in 1160 en 1192. Elewijt behoort hier tot het klassieke type van de Berthoutsbezittingen en gaat aldus op tot de oudste erfgoederen van het geslacht. Meteen belanden wij minstens in de 11e eeuw, de grote periode van de samenstelling van het Land van Grimbergen.

Wanneer wij de ligging van de leengoederen onder Elewijt bekijken, zien wij dat de heren van Grimbergen: 1° de uiterste hoek van Elewijt bezetten op de grens én van Vilvoorde, én van Eppegem, én van Weerde, waar de *Barebeek* een zodanig grote bocht maakt, dat ze omzeggens terugkeert naar haar vorige loop.

Deze situatie van het *Steen* is werkelijk opvallend. Zij is als een *egelstelling* op de grens van drie grote domeinen: enerzijds van dit van het kapittel van Aken (Vilvoorde), anderzijds van dit van Perk-Elewijt en ten derde van het Land van Grimbergen, zich uitstrekkend onder Eppegem en Weerde, maar waarin ook de latere hertogen hun aandeel hadden opgevorderd.

Het huidige plan van het *Steen* komt ingevolge grondige veranderingen van de gebouwencomplexen niet meer volledig overeen met de oorspronkelijke mottevorm. Wij hebben nog wel het omwaterd kasteel met de voorgebouwen of afhankelijkheden, maar van de oude meestertoren of de berg is geen spoor meer te vinden. Op de oude schilderijen uit de

tijd van Rubens (11) ziet men deze nog rechts van het huidige kasteel in perceel nr. 328. Rubens heeft zelfs de *Barebeek* omgeleid.

Voorhof en berg moeten wij o.i. plaatsen in het omwaterd gedeelte. De omvang van deze motte en omgeving, 10 ha, wijst op zichzelf uit dat het hier gaat om een van de belangrijkste van de streek.

Wij horen er het eerst over ten tijde van de van Wilre's in de 12e eeuw, toen dit voornaam gewestelijk geslacht, reeds in meerdere takken verdeeld, o.a. met de toenaam *de Elewite*, in dit gewest een verspreid gelegen grootgrondbezit had verzameld. Het is een zonderling geslacht van *militen*, geen grote adel, die wij zowat overal in de streek terugvinden in de 13e eeuw, zowel leenmannen van de Berthouts als van de hertogen, geen bepaalde partij kiezend, maar toch grootgrondbezitters. In de 12e eeuw horen wij er nog niet veel over, eerst in de 13e eeuw en later dagen ze overal in de streek op, te Kampenhout, Berg, Elewijt, Weerde, Neder-Okkerzeel, enz. O.i. is het een eerst in de 13e eeuw opkomend nieuw geslacht van milites met als hoofdzetel de motte van Wildert te Kampenhout.

De tak van Elewijt was in het bezit van het *Steen*. De oudstgekende bezitter zou Rudolf van Wilre zijn, die in 1259 de *Steenvaert* of verbinding van de *Barebeek* met de Zenne heeft doen graven niettegenstaande het protest van de abdij ter Kameren, de naaste geboortplaats als grondbezitster (12). Van zijn zonen zijn bekend: Adam van Wilre, ook *Adam de Elewite* genoemd, vader van *Arnoldus de Wilre*, ook *Arnoldus de Lapide de Elewite* (van den Steen) geheten (1304). *Genekinus de Wilre*, leenman van de heer van Perk in 1265. Uit die tijd kennen wij nog ridder *Walterus de Elewite* (1265) en *Henricus de Wilre*, ook *de Elewite* genoemd, die in 1291 zijn bezittingen te Weerde verkocht aan de abdij ter Kameren (13). Trachten wij ons niet te verstrikken in deze genealogische puzzel, daar er nog andere *de Elewite's* zijn, die afstammen van de heren van Perk. Blijven wij nog even bij de heren van het *Steen*.

Volgens de naam *de Lapide* zou Arnoud wel de bouwer van de eerste stenen burcht kunnen geweest zijn. Na hem volgden de *de Taye's* van Wommel-Gooik op. Van dit geslacht is bepaald Rudolf de Taye bezitter van het *hoff ten Steene* in de eerste helft van de 14e eeuw. Na de de Taye's volgen de Oudart's op in de 16e eeuw. Alsdan behoorden tot het *hoff ten Steene* een toren met waterwallen, een leen met 12 achterlenen en 10 bunder land en weide; dit alles in 1578 verheven van de heren van Nassau, uit de tweede tak van Grimbergen. Dan volgden de de Borchgrave's, de Mansfeld's, de Cools en Rubens, die er het nabijgelegen leengoed, het *hof t Attenvoorde* met een leenhof van 27 achterlenen van de twee heren van Grimbergen afhankelijk, aantoevoegden in 1638. Ook het *hof te Overbeke*, gelegen op de weg van Eppegem naar

(11) A. VERBOUWE, Iconografie van Vlaams-Brabant, Kanton Vilvoorde, blz. 45-51.

(12) A. WAUTERS, Env., dl. II, blz. 683-184.

(13) RAB.KA., Chartarium, nr. 5577, nr. 392-393.

Elewijt, in de 15e eeuw in het bezit van het geslacht *van Overbeke* (1474, 1570) en eveneens leengoed van de twee heren van Grimbergen kwam er later ten tijde van Dewez, de beroemde 18e eeuwse architect, bij (14).

Aldus werd na vele eeuwen weerom in de 18e eeuw het grootste deel van het 11e-12e eeuws leengoed van de Berthouts voor de laatste keer verenigd. Dit is wel merkwaardig. Het omvatte toen een groot aantal lenen en achterlenen, een groot cijnsboek, en ongeveer 70 bunder land en weide plus het kasteel.

Naast het *Steen*, aldus gekend sinds het begin van de 14e eeuw omwille van zijn stenen toren, voorzeker een monument voor die tijd in dit gewest, getuigend van zijn belangrijkheid, bezaten de Berthouts in het dorp zelf naast de kerk een ander hof, geheten het *hof van Wildere* of *ten Kerckhoven*, 12 bunder groot met een cijnsboek. De *van Wilre's* waren er nog in het bezit van in 1474 volgens het Leenboek van Grimbergen.

Verder stellen wij vast dat de heren van Grimbergen naast vn. lenen nog andere gronden te Elewijt hebben gehad. Hierover horen wij o.a. in 1214 en 1219, wanneer *Giselbertus de Elewite* aan de abdij Grimbergen met toestemming van de twee Grimbergse heren, *Gerardus, princeps de Grimbergis*, en *Willelmus*, zijn broeder, 1 bunder weide te Elewijt schenkt (15) en *Gosuinus de Elewite* 2 bunder beemd schenkt in 1219, terwijl zijn broeder Hendrik er één verkoopt aan vn. abdij *Reinerus de Sterbecka* er een vierde aantoevoegt (16). Later in 1270 en 1275 ontvangt de abdij nog andere gronden (17).

Zoals wij verder onder de Tienden zullen zien bezaten de heren van Grimbergen alhier een groot aandeel in de tienden, die ze in de 13e eeuw overmaken aan door hen beschermde instellingen, zoals Pitsenburg en de abdij Grimbergen. Zelf bezaten ze later nog een eigen lekentiende op zekere leengronden (18).

Het gebied van de heren van Grimbergen mag derhalve niet worden onderschat.

De Heren van Elewijt en Perk.

Daarnaast hebben wij het deel van de heren van Perk, tegelijk dorpsheren van Elewijt. Hun schepenbank met hogere, middele en lagere jurisdictie sprak zowel recht te Perk en Elewijt doorheen de eeuwen. Te Elewijt stond ook de galg, zoals de toponiemen het *Galgenveld* en de *Galgestraat* (19) alhier aantonen.

(14) A. WAUTERS, o.c., dl. II, blz. 684-688.

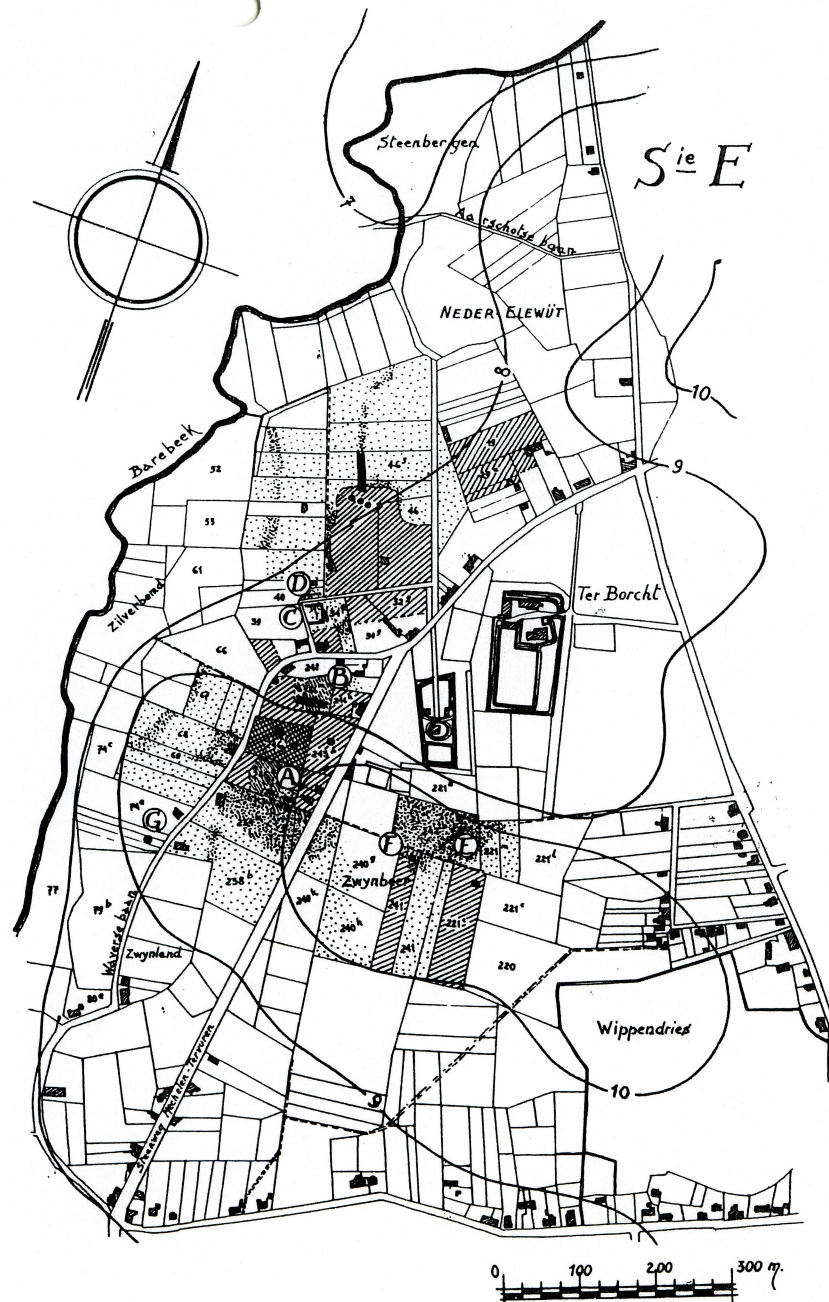
(15) AG., Cart. I, nr. 27.

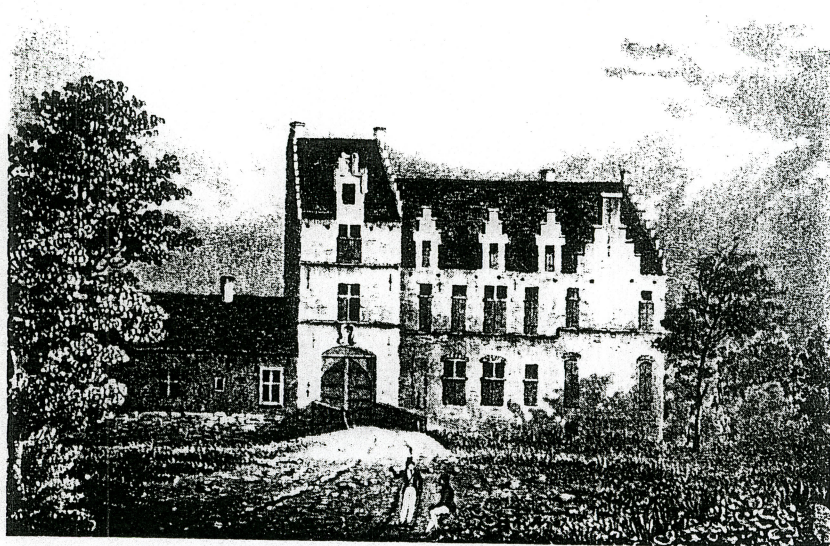
(16) *Idem*, Cart. I, nr. 72.

(17) *Idem*, Cl. I, nr. 19 en 20.

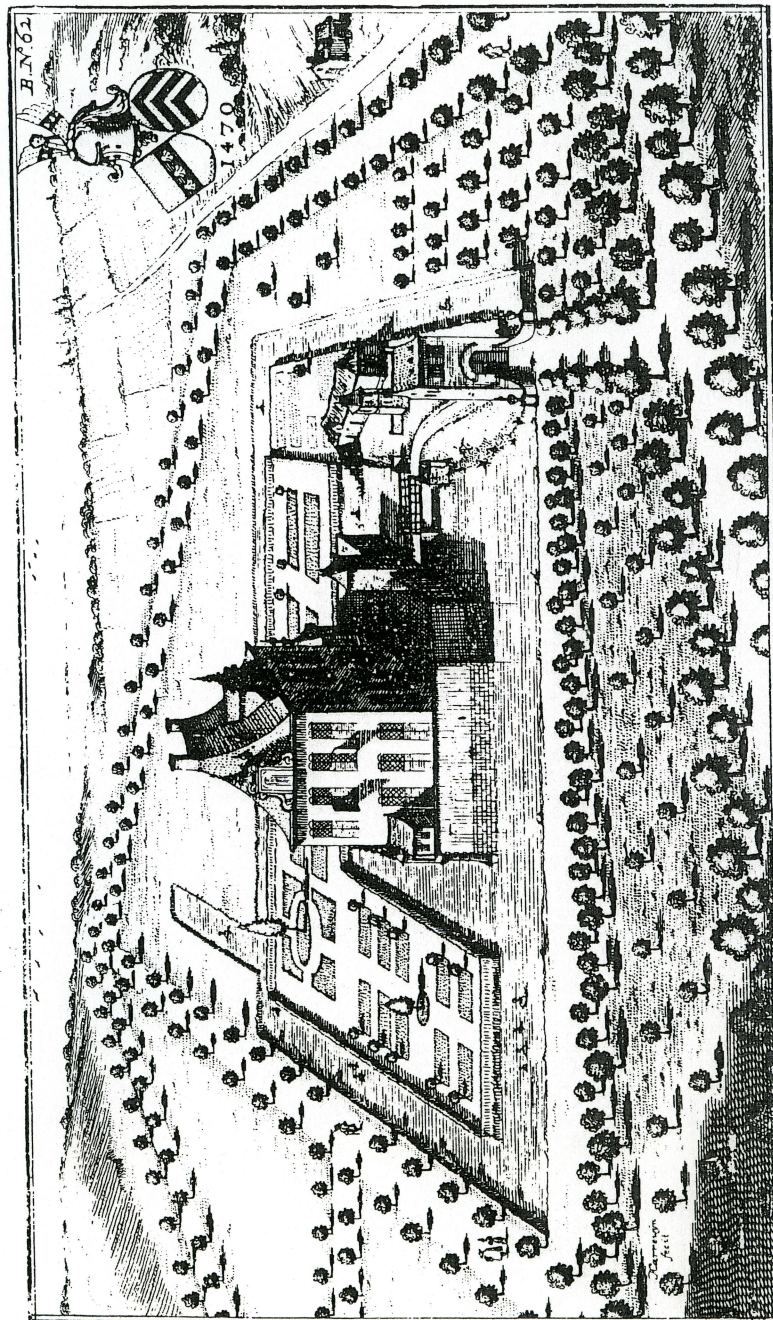
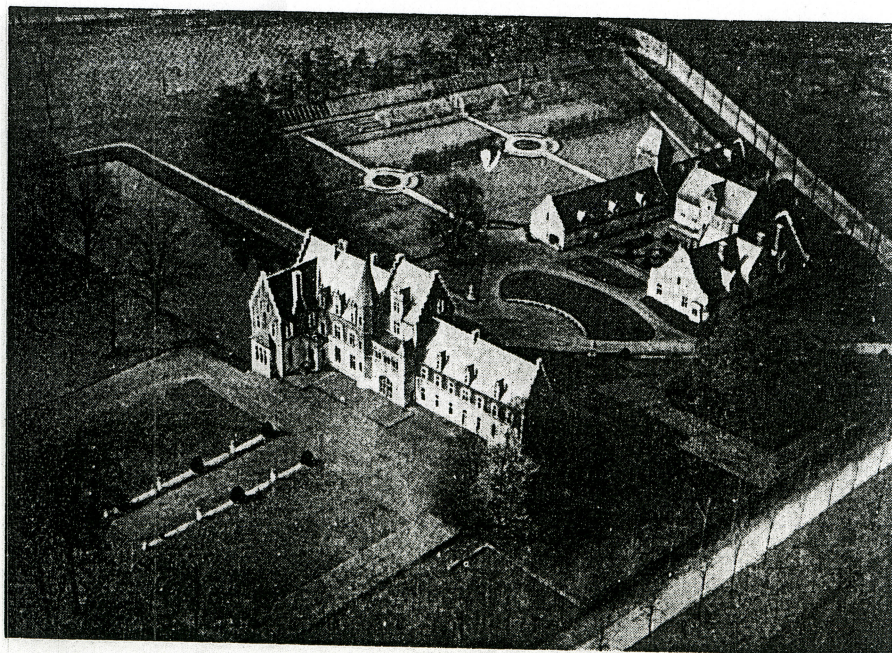
(18) AA., bundel Elewijt, vóór 1559: de Curegoederen.

(19) RABKA., nr. 6077. Kaart van 1648 van de goederen van de abdij Kortenberg. De *Galgestraat* paalde aan de *Weybempden*.

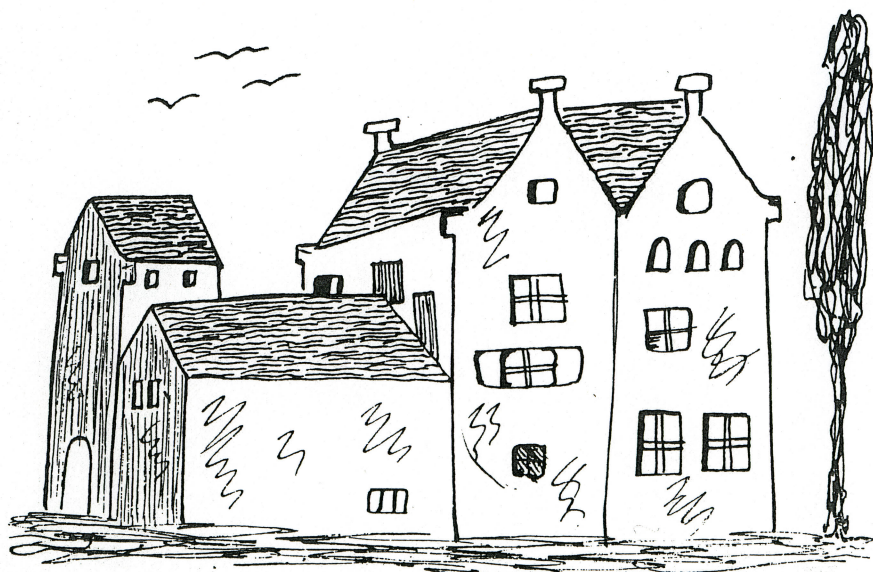
Elewijt.
Het Steen in 1830.

HET OVDT RIDDERLYCK HOF VAN TERBORCHT.

Het Hof « Ter Borch » (1840 - 1914)

Zo schetste C. Van Dessel het « Slotje » op 25 maart 1869
in het «Manueel voor den coster van Elewijt»

Dit al toont voldoende aan dat de heren van Perk oorspronkelijk de meesters waren van Elewijt en het ook zijn gebleven. Ter plaatse hadden ze hun eigen vertegenwoordiging door het *Steenhof* met de *beerlijkheid van Steenwinkele*, de motte aan de brug over de Barebeek. Hierbij behoorden een leenhof van 36 lenen, een cijnsstof met eigen meier en gezworen laten en $7\frac{1}{2}$ bunder land en weide.

Voegen wij hieraan toe dat de plaats van de kerk duidelijk een analogie vertoont met deze van Perk, waardoor vooral in de oudste tijden hun invloed naar voor komt. Dit merken wij ook nog door de cijns, die ze in de 16e eeuw nog altijd hieven op de *Oude Priesterhaegie*, toen reeds de nieuwe en huidige pastorie bestond (20).

Ook de heer van Perk bezat nog in 1559 zijn persoonlijk aandeel in de tienden (21).

Vooraf interessant is het familieverband dat moet gelegd worden tussen de *de Elewite's* en de heren van Perk, zoals blijkt uit een oorkonde van 1248 (22). In oktober van vn. jaar wordt de betwisting beslecht tussen het O.L.-Vrouw-Gasthuis van Mechelen en de scolaster van Utrecht omtrent het zesde deel van de tienden, dat vn. Gasthuis had bekomen van de *de Elewite's* vóór 1220.

Vn. scolaster van Utrecht noemt zich in de oorkonde de broeder van *Henricus de Elewite*, die hij tevens betitelt : *dominus fundi*. Deze was trouwens aanwezig bij de overeenkomst tussen de twee partijen. Hoe duister ook de stamboom van de heren van Breda en Schoten is, niettegenstaande P.C. Boeren in zijn werk (23) enige orde heeft ingebracht, blijkt o.m. uit deze oorkonde. Tot heden is het niet bekend dat diezelfde heren van Breda en Schoten zich ook *de Elewite* noemden. Wij wisten dat door het huwelijk van Lutgardis van Perk, de laatste afstammeling uit dit geslacht, met Godfried II van Breda en Schoten, deze laatste het domein Perk hadden bekomen, maar dat ze zich ook *de Elewite* noemden, zoals Henricus van Breda, was ons onbekend. Bovendien was hij de *dominus fundi* volgens de oorkonde.

Om enigszins klaar te zien in de zaak moeten wij teruggaan naar de vermelding in de goederenbeschrijving van het O.L.-Vrouw-Gasthuis van Mechelen (24). Hierin wordt verklaard dat vn. Gasthuis het zesde deel van de tiende van Elewijt had gekregen door hypotheekbezetting ervan door *Willelmus de Boede* ten belope van 20 pond Leuvens. Deze tiende had vn. Willem ontvangen als bruidschat van zijn vrouw Beatrix, «*filia Henrici, militis et Machtildis de Helewite*». Vn. hypotheek

(20) AR., bundel Elewijt vóór 1559: de Curegoederen.

(21) *Idem*, l.c.

(22) RA. Antwerpen, Openbare onderstand, O.L.-Vrouw-Gasthuis van Mechelen, doos TT.

(23) P.C. BOEREN, De eerste Dynastie van Breda (ca. 1180-1281), De Oranjeboom, jg. 1964, blz. 1-28. — *Idem*, De Heren van Breda en Schoten, Leiden, 1965.

(24) G. VAN CALSTER, Relevé des biens de l'Hôpital de Notre-Dame à Malines, AHEB., t. XVI, blz. 92.

werd bezet «*de concensu ipsius Machtildis, relictis predicti Henrici, et filiorum ejus sub censu trium solidorum*». Dit al gebeurde vóór 1220. De oorkonde zelf is niet bekend.

In feite was er nog geen definitieve afstand geschied. Deze moet vóór 1248 gebeurd zijn, daar alsdan vn. scolaster van Utrecht op de propen komt en er zijn broeder, de *dominus fundi* in die hoedanigheid bij betrokken. Ook de oorkonde van de overdracht ging verloren. In elk geval bleef het Gasthuis in het bezit van vn. tiende, zoals uit latere bescheiden afdoende blijkt.

De stamboom van de *de Elewite's-de Breda* gaat, zoals uit dit alles blijkt, veel hoger op dan 1248. Vn. tiendeaandeel kwam bovendien uit de bruidsschat van *Machtildis de Elewite* en haar dochter Beatrix. Wanneer nu in 1248 vn. scolaster van Utrecht aanspraken laat gelden op die tienden, dan kan dit niet anders zijn dan door familiebanden; hetgeen bevestigd wordt door de *dominus fundi*, *Henricus*, de grondheer.

Hoe de familieverhoudingen nu juist waren doet weinig terzake, voor ons is hoofdzak dat wij vaststellen dat de *de Elewite's* langs *Machtildis* rechtstreeks verwand waren met de heren van Breda-Schoten-Perk.

Aan de andere kant stellen wij in dezelfde jaren vast dat een *Giselbertus de Elewite* door de toenaam, die hem in de oorkonde van 1214 ten voordele van de abdij Grimbergen wordt gegeven: «*cognominatus de Blocke*» zeer wrs. tot een andere tak behoort. In de oorkonde van 1219 ontmoeten wij *Henricus en Gosuinus de Elewite*, broeders; hier zonder toenaam. Deze moeten van een andere tak zijn, wrs. de rechtstreekse lijn. Was *Machtildis* hiervan een zuster?

Verder kennen wij nog in 1274 een *Thomas, filius Henrici de Opbelewite*, die aan de kommanderij van Pitsenburg te Mechelen zijn tienden afstaat (25). Dit is nog een derde tak, vermits hij speciaal *de Opbelewite* wordt geheten, hier bepaald in tegenstelling met Neer-Elewijt. Zij woonden dus in het dorp.

Dan hebben wij nog de *de Elewite's*, die zich *de Wilre* noemen en waaronder *Rudolphus Wilre* (1259) en zonen Adam de Wilre, ook *de Elewite* geheten, en *Ginekinus* (1245). Daarnaast hebben wij nog *Walterus de Elewite*, die ter Kameren begiftigt in 1291; een *de Elewite*, die in de Slag van de Gulden Sporen streed (26). De zoon van Adam de Wilre of de *de Elewite* noemde zich in 1304 *de Lapide, vanden Steen*, en was heer van het *Steen*.

Slotsom. Er zijn zowel de *Elewite's* in de 13e eeuw, nu eens rechtstreeks verwand met de heren van Perk-Schoten, dan met de *de Wilre's*, dan nog bekend met toenamen, dat het voor ons niet doenbaar is er een lijn door te trekken. Een zaak is zeker: zij zitten in Elewijt, zijn voorzeker alle onderling verwant en spelen op verscheidene paarden, zowel op die van de heren van Perk als op die van de Berthouts en, zoals

verder zal blijken, wellicht ook op die van de hertogen, vooral te Neder-Elewijt-ter Borch. Vergeten wij hierbij niet de *de Wilre's*, afkomstig uit Kampenhout en niet zoals A. Wauters laat doorschemeren uit Elewijt. Hiervoor steunt hij op het toponiem *het hof van Wildere* of *ten Kerckhoven*. Waren ze afkomstig van Elewijt dan zou men vn. hof «*het hof TE Wildere*» hebben genoemd en niet *VAN Wilderen*.

Stippen wij aan dat de *de Elewite's* nooit de titel *dominus*, edele, hebben gedragen, maar steeds *milites*. Deze titelatuur stelt hen bepaald onder de *domini fundi*, zoals in 1248 duidelijk wordt betoogd.

Het gaat er dus — dit als besluit — om een neventak van de heren van Perk-Breda-Schoten, die o.i. niet hoger opklimt dan de 11e eeuw. Wij menen dat aan hen de zorg van het deel Elewijt van het grote domein Perk werd toevertrouwd.

Met aldien menen wij te hebben aangetoond dat de heren van Perk vooral in de oudste periode ook werkelijk de meesters van Elewijt zijn geweest met naast zich de Berthouts wegens hun egelstelling door het *Steen* uit hoofde van de veiligheid van hun Land van Grimbergen, maar dan niet ten verstaan als medeheren van Elewijt. Het is eerder een zaak van opportuiniteit.

De hertogen.

Ook de voorgangers van de hertogen hebben hun deel gehad te Elewijt, vooral te Neder-Elewijt. Dit merken wij uit volgende zaken. Zij bezaten eerstens het waterrecht op een deel van de *Barebeek* van «*aen die molen tot Elewynt op ten Rye achter die kercke, ende die neemt ynde aen die molen die men heet Clapschelle in die prochie van Weerde*» (26a). Rudolf van Wilre hield dit in leen van hen in 1312. Zijn opvolgers hielden het twee eeuwen lang. In dit verband moet reeds de aanleg van de *Steenvaart* of het kanaal tussen de *Barebeek* en de Zenne in 1259 worden gezien.

Bovendien moet ook het leengoed van *ter Borgt* hen worden toegeschreven. Hiertoe behoorden niet minder dan 24 leenmannen, waarvan er vier een volle leen hadden, een cijnshof van 72 laten met een eigen schepenbank met recht van erven en onterven, en 17 bunder land, weiden en bossen. Dit goed was aldus een voornaam leenbezit.

Nogmaals treden hier de *van Wilre's* op als oudst gekende bezitters vanaf de 13e tot de 16e eeuw. Na hen volgden de *van Waelhem's*, naar wiens naam ook *ter Borgt* later werd genoemd (27).

Met aldien betekent dit dat de voorgangers van de hertogen vooral te Neer-Elewijt interessen hadden.

De Tiendenverdeling.

Brengen wij er als vierde punt de verdeling van de tienden bij. Wanneer wij te Perk vaststellen dat hier de heren van Perk alleen

(26) A. WAUTERS, o.c., dl. II, blz. 683-684.

(25) RA. Antwerpen, Fonds Pitsenburg, Chartarium nr. 57.

(26a) RAB.LH., Het Spechboek (1374).

(27) A. WAUTERS, o.c., dl. II, blz. 689.

meester waren over de twee derden met het resterende derde voor de persona en pastoor, dan zien wij te Elewijt dat er grote versnippering bestond.

De later in de 16e eeuw gekende tiendeheffers waren : het O.-L.-Vrouw-Gasthuis van Mechelen voor een zesde ; de kommanderij van Pitsenburg met een evenwaardig deel, daar ze steeds vóór het Gasthuis wordt vernoemd in de tiendelopers ; de persona voor een negende samen met de pastoor, die eveneens een negende had ; de heer van Perk met een aandeel, de helft van dit van de persona bedragend ; de heren van Grimbergen-Nassau op een aantal van hun eigen gronden ; de abdij van Geraardsbergen onder de *heerlijkheid van Bergen (Berg)* (28) ; volgens C. Van Gestel ook de abdij Grimbergen (29), maar dit is niet juist volgens de staat van vóór 1559, waarin alleen de heren van Grimbergen worden vernoemd (30). Tezamen zes aandeelhouders.

Wanneer wij voortgaande op de gekende oorkonden betreffende de tienden van Elewijt in de 13e eeuw de inventaris opmaken, komen wij tot de volgende vaststellingen.

De oudste brief dagtekent van 1215. Hierin wordt een overeenkomst gesloten, bevestigd door hertog Hendrik I tussen het kapittel van Anderlecht en H. Accromont en zijn zonen omtrent tienden te Elewijt (31). Meer weten wij er niet over, ook later niet. Interessant is de tussenkomst van de hertog ; hetgeen laat vermoeden dat hij er in laatste instantie de heer van was.

Rond die tijd had ook de hypotheekbezetting plaats van het zesde deel van de tienden ten voordele van het O.-L.-Vrouw-Gasthuis van Mechelen door *Willelmus de Boede*, echtgenoot van Beatrix, dochter van Hendrik en *Machtildis de Helewite*, die het als bruidschat had medegebracht. Hierop maakte later de scolaster van Utrecht, broeder van de grondheer *Hendrik* van Breda-Schoten-Perk, aanspraken, zoals werd vermeld.

Hierop steunend nemen wij aan dat dit zesde deel oorspronkelijk aan de heren van Perk heeft behoord als *domini fundi*.

Bovendien stellen wij later in de 16e eeuw vast dat ze nog altijd een persoonlijk aandeel bezaten, de «*thiende van mijnheere van Perck*» genoemd, ter waarde van 18 gl. of de helft van de opbrengst van het negende deel van de persona.

Van de kommanderij van Pitsenburg weten wij dat ze haar deel verkreeg in 1274 van Thomas, zoon van *Henricus de Ophelewite* (32).

Uit latere gegevens weten wij dat de persona nog altijd een negen-

(28) Vóór 1681 werd over deze gronden nog getwist tussen Berg en Elewijt. Deze laatste beweerde dat sinds ongeveer 60-70 jaar Berg ± 150 bunder had ingepalmd, die niet aan de gemeente behoorden. (A. WAUTERS, o.c., dl. II, blz. 716).

(29) C. VAN GESTEL, *Historia sacra*, dl. II, blz. 94.

(30) AA., bundel Elewijt, de Curegoederen vóór 1559.

(31) RAB.KA., Kapittel van Anderlecht, nr. 9, Cartularium, f° 34v. en nr. 133.

(32) RA. Antwerpen, Fonds Pitsenburg, Chartarium nr. 57.

de deel bezat. Zij werden *die Persoonsthienden* geheten, jaarlijks in de 14e eeuw 36 gl. opbrengend of het dubbele van de tienden van de heer van Perk.

Daarnaast had ook de pastoor een gelijk deel.

Door dezelfde bron weten wij dat de Nassau's van Grimbergen nog altijd tienden hieven op gronden, hen toebehorend.

Wat betreft de tienden van de abdij Geraardsbergen, deze bedroegen in de 16e eeuw slechts 12 gl. of minder dan een achttiende deel. Deze werden geheven op gronden gelegen nabij de grens van Elewijt en Berg en toen nog behorend tot de heerlijkheid Berg (33), oorspronkelijk te rangschikken onder lektienten, verworven ten nadele van het domeingood van de abdij Geraardsbergen.

Uit al deze gegevens mogen wij afleiden : 1° dat vóór het overmaken van tienden aan geestelijke instellingen, zoals het Gasthuis en Pitsenburg van Mechelen, al deze delen teruggaan naar de *de Elewite's*, zeer wrs. deze van Op-Elewijt, maar, gelet op de banden met het huis van Perk, in laatste instantie naar de heren van Perk zelf, die trouwens voor zich een deel hielden.

Daarnaast stellen wij vast dat de heren van Grimbergen nog tienden hieven op hun eigen gronden. Dit laat vermoeden vroeger op al hun bezittingen.

Met het deel van de abdij Geraardsbergen hoeven wij geen rekening te houden. Het gaat er slechts om een kleine wijktiende nabij de grens van Berg, maar zeer wrs. ook primitief lektiente.

Blijft het deel van de parochie met de persona en de pastoor, te zamen twee negenden.

Deze twee negenden doen zonderling. Normaal moet men hier drie negenden vinden of het verplichtend derde deel. Waar zit het zoekgeraakte deel ? Wij vermoeden dat het hier om het kerknegende moet gaan, maar dat in de loop van de tijden of verloren ging of door de heer van Perk werd ingepalmd.

Wat betreft het deel van H. Accromont en het kapittel van Anderlecht veronderstellen wij dat het hier gaat om het hertogelijk aandeel te Elewijt.

Wanneer wij samenvatten mogen wij het volgende aannemen Vóór de 13e eeuw waren de *de Elewite's* de hoofdaandeelhouders van de tienden, maar in laatste instantie de *domini fundi* van Perk.

Naast hen stonden als andere lekenbezitters van tienden de Berthouts van Grimbergen, tiendenheffend op hun grondaandeel van Elewijt.

De parochieinstellingen zelf hebben slechts over ten hoogste een derde beschikt.

Dit alles betekent dat ook te Elewijt de tiendenindeling vóór de 13e eeuw kan herleid worden tot *twee derden* lektienten en *één derde*

(33) Zie nota 28.

parochietienenden of eenzelfde toestand als te Perk, met dit verschil dat de heren van Grimbergen mede deelden, evenwel niet als mede-dorpsheren. Dit is van belang voor het ontstaan van de parochie.

Wanneer wij deze lijn verder doortrekken komen wij tot volgende vaststellingen. Deze lektienenden kunnen geen zaak zijn uit de 12e eeuw. Zij zijn bepaald ouder. Na de grote Gregoriaanse Hervorming en het Concilie van Lateranen zien wij zeker in onze gewesten geen parochietienenden meer omgezet worden in lektienenden. Dit is van vóór die tijd. Meteen staat het vast dat de lektienenden en hun verdeling ouder zijn dan de 12e eeuw. Het moet een zaak zijn van de 10e of 11e eeuw. Het intreden van de heren van Grimbergen in die bepaalde hoek van Elewijt is zeker later dan dit van de Perkse heren, de oorspronkelijke *domini fundi*, zoals ze zich nog in 1248 betitelen.

Met aldien hebben wij een terminus ante quem bekomen voor de stichting van de parochie: minstens vóór de 11e eeuw. Wij verklaren dit door de aanwezigheid van de Berthouts, die volgens de ouderdom en de belangrijkheid van hun borch op het *Steen* moet opklimmen tot minstens de eerste helft van de 11e eeuw, indien niet vroeger; vooral steunend op haar ligging juist op de grens van drie domeinen: Aken-Vilvoorde, het Land van Grimbergen en het domein Perk. Dit is geen geval meer van de 12e eeuw, gezien in het kader van de Berthouts, daar hun macht werd gebroken tijdens hun twisten met de hertogen tussen 1140-1156.

Besluit. Hebben wij te Elewijt een dubbel spel gekend in de 11e-12e eeuw, dan blijken de heren van Perk wel de hoofdrol te hebben gespeeld, met in de achtergrond de hertogen te Neder-Elewijt (*ter Borgt*).

Het Ontstaan

Dit kan, voortgaande op al de gekende gegevens van de bodem, het wegen- en waternet en de gekende historische aanduidingen als volgt worden beschreven.

Wij vertrekken van twee hoofdkernen: Op- en Neder-Elewijt. De eerste bezit een zeer oude *drieskern*, vooral typisch in dit gewest en analoog van deze van Perk. Daartegenover staat bepaald Neder-Elewijt, vooral gevestigd op de puinen van de Romeinse vicus en diensvolgens meer in de schaduw gebleven. Maar beide bestaan vermits ze nog in de 13e eeuw Op-Elewijt (1274) en Neer-Elewijt (1291) worden genoemd. Neder-Elewijt treedt later naar voor met zijn *borgt* zonder eigenlijke dorpskern; Op-Elewijt met een dorpskern (de dorpsdries) én een *borgt*. Vandaar onmiddellijk de grotere belangrijkheid van Op-Elewijt.

Er is dus wel degelijk een verschuiving van centra gebeurd na de Romeinen. Maar of men mag spreken van een onderbreking durven wij zo maar niet bevestigen. O.i. is er een continuïteit tussen de Romeinse en Frankische periode. Zou deze in de eerste plaats niet te zoeken zijn in de grote Romeinse villa, die J. Mertens ontdekte? Zij verwijst onmiddel-

lijk naar een groot bijhorend landbouwbedrijf. Zijn de voor Elewijt typische rechtlijnige veldenindelingen, die gans verschillen van de blokindelingen van Perk behalve één veld, juist door dit contrast in één enkel primitief domein er niet de littekens van? Getuigen ook de talrijke *Steenvelden*, *Steenbergen*, enz., bepaald gelegen in de periferie van de verdwenen Romeinse vicus, bovendien steeds van ouds de beste gronden, hier niet voor? Verdwenen de vicus en de grote villa, van brandsporen van deze laatste heeft J. Mertens niets teruggevonden. Ook dit is een teken ten voordele van de continuïteit. De verschuiving gebeurde o.i. in functie van de grote landbouwgronden ten overstaan van de puinhopen. Dit is een meer Frankisch element, waaraan de typische dorpsdries, juist gelegen op de andere hoogtercurve 10-12 m langs dezelfde oude baan, herinnert.

Tot hetzelfde type behoren ook de twee andere bewoningskernen: de *Heidendries* en *Oude Wippendries* aan de rand van het bos.

Te zamen beschikten ze over goede landbouwgronden en uitgestrekte beemden, waarvan later nog een deel in «gemeente» werd uitgebaat.

Wij zullen hierop geen bepaald Frankisch cachet plakken. Wij weten toch zo weinig over die periode. Maar zeker is dat deze driesen tot de oudste nederzettingen teruggaan.

De volgende periode wordt ingeluid door de grote domeinen. Hier van is Perk met Elewijt een typisch voorbeeld, gelegen tussen deze van Aken (Vilvoorde), Zemst, Mechelen, Kampenhout, Berg, Steenokkerzeel en Melsbroek. Het vormt een blok van 1160 bunder.

De vraag is nu: ontstond reeds in die periode een kerk te Perk en Elewijt? Wij hebben er eerder negatief op geantwoord onder Perk en de onstaansperiode geplaatst ten tijde van de volle bloei van de hoogfeodaliteit, d.i. einde 9e eeuw, begin 10e eeuw. Wij blijven ook voor Elewijt hierbij, vooral op grond van de tiende-verdeling met twee derden voor de heer, de identische ligging van beide kerken langs de *Waverse baan* en het voortbestaan van het personaat onder de hoede van de schatbewaarder van het bisdom Kamerijk.

Wanneer het te Perk overduidelijk is dat de kerk een stichting van de heren is omwille van de ligging te midden van het kasteelgoed, dan komt dit minder tot uitdrukking te Elewijt. Spijtsdien beschikken wij over dezelfde basiselementen: een grote dries, de ligging van de kerk langs dezelfde zijde van de Dorpsstraat, een voornaam hof of motte, zelfs een tweede hof naast de kerk, de overgang van de *Barebeek*, waar deze te Perk het eindpunt is van de doortocht door het bos samen met een brug en een splitsing van de baan.

Het is veel minder groots, maar toch in de grond identisch met Perk. Het gaat er vooral om dezelfde heren, hetzelfde domein en zijn rechtsstatuut, dezelfde kerkheer en persona.

De volgende vraag is: is de parochie Elewijt uit dezelfde tijd als deze van Perk?

Deze laatste heeft O.L.-Vrouw — wellicht primitief Sint-Martinus — als patroon, de andere Sint-Hubertus.

Dit maakt wel een verschil: deze van Perk is qua ouderdom normaal de voornaamste. Sint-Hubertus is meer verbonden met een ander type en een andere reeks kerkpatronen.

Wanneer wij op de kerkpatroon voortgaan kan de kerk in geen geval opklimmen tot 724, de dood van Sint-Hubertus. Er bestaat nu wel een volksoverlevering dat de heilige missionaris langs Elewijt is doorgekomen. Er bestond vroeger ook tot vóór de herbouw van de kerk in 1847 nog de *Sint-Hubertusbron* of *-put* (34), achter de oude kerk gelegen. Door zijn ligging achter de vroegere kerk op de klassieke afstand, zoals op vele andere plaatsen, behoort hij tot de reeks putten, die wij steeds de oudste dooppotten hebben genoemd. Zij dragen alle de naam van de kerkpatroon. Te Elewijt was hij zeker belangrijk, daar hij later door een overwelfde beek verbonden werd met de *Barebeek*. Maar behalve die legenden is er geen ander litteken te vinden en kunnen wij er ons niet aan vasthouden, al is het niet uitgesloten dat de missionaris ooit langs de oude baan heeft gereisd.

Een andere datum kan in verband worden gebracht met de translatio van de relieken van de heilige naar de abdij van Andenne, te Saint-Hubert, in 825. Zulke translationes hebben dikwijls een weerslag gehad op de verering van heiligen. Wij achten het niet uitgesloten dat de patroonheilige van Elewijt hiermede enig verband kan hebben. Aldus zijn wij in de 9e eeuw, de grote eeuw van de villaeparochiën, aangeland.

Wij stellen hem vooral in verband met de grote bossen van de streek. Als patroon van de jagers, het wild en vooral tegen de razernij (35) past hij zeer goed in dit kader, toen nog ruim de helft van Elewijt en Perk met bossen, aansluitend bij die uit de omgeving van Kampenhout, Berg, enz., was bedekt.

Wij zijn de overtuiging toegedaan dat Sint-Hubertus in die functie alhier patroon werd. Alsdan is dit na de translatio naar Saint-Hubert geschied.

Aldus hebben wij twee data: één post quem en één ante quem. Deze brengen ons in de periode van de tweede helft van de 9e eeuw en eerste helft van de 11e eeuw.

Kunnen wij deze periode nog nader omschrijven? Wij menen dat hiervoor enkele elementen aanwezig zijn. Op de eerste plaats hebben wij de borch. Deze moet in verband worden gebracht met de heren van Perk. Zij is er een tegenhanger van en moet uit dezelfde periode dag-

(34) Deze bevindt zich nu onder het koor van de kerk.

(35) In zijn bijdrage over de verering van Sint-Hubertus te Elewijt, citeert J. MUYLDERMANS (De Brab., jg. 3, blz. 157-167) vooral teksten in verband met de razernij. Aldus: Komt t Elewijt nu en allen tijt, Die van rasernij wilt syn bevrijt.

Op de pastorie worden nog ijzeren merktekens bewaard, die hieraan herinneren.

tekenen wegens haar vorm en ligging. Dit brengt ons op het einde van de 10e of begin 11e eeuw. Het bezit van de twee derden van de tienden door leken brengt ons nog dichter tot de ontstaansperiode. Dit bezit kan niet anders leiden dan tot de volle periode van het Eigenkerkenwezen, die moet gesitueerd worden in de 10e eeuw. Voegen wij hieraan toe dat op dat ogenblik men te Elewijt zeker beschikte over een voldoende landbouwareaal en zeker over een groot aantal goede beemden, waaraan een voor een parochie voldoende aantal inwoners voldeed. Of de oude *Waverse baan* een bepalende invloed heeft gehad betwijfelen wij.

Voortgaande op het personaat of de Eigenkerk, oorspronkelijk in het bezit van de bisschop, afgestaan als beneficium voor zijn schatbewaarder, die het eeuwenlang zal bewaren, zien wij het ontstaan van de parochie eerstens onder impuls van de plaatselijke heren om te voorzien in de geestelijke noden van de bevolking, tweedens in samenwerking met de kerkelijke overheid.

Bij deze stichting kwam Neder-Elewijt blijkbaar niet in aanmerking. Wij kennen er trouwens geen oude kapel. Het was omzeggens uitsluitend aangewezen op de *borcht*, in wiers omgeving wij ook geen bepaalde nederzetting ontwaren. Wij leggen echter de nadruk op onze vaststelling dat wij evenwel geen onderbreking bemerken in de bevolking en bedrijfsfactor te Elewijt, maar alleen een verschuiving van centrum.

*
* *

Het verder Verloop

Hierover bezitten wij geen bepaalde gegevens, zelfs niet uit de 12e eeuw zoals elders. Dit moet steeds op rekening worden geschoven van het voortbestaan van het personaat. Dit voortbestaan is te wijten, zoals te Perk, aan de heren en deels aan de schatbewaarders, die er een permanente bron van inkomen hadden. Als rechtstreekse medewerkers van de bisschop werd doorgaans geen enkel van hun personaten omgezet in patronaat ten voordele van een of andere abdij. Niettegenstaande ze aldus het door de Concilies van de 11e eeuw verboden personaatsbezit voortzetten, werden deze personaten verder aanzien als kerkelijke beneficia en geen lekenbezit.

De parochie, alhoewel slechts voor 7 pond aangeschreven in de bisschoppelijke taxatielijsten (36), hetgeen minder dan de helft van Perk is en aldus een geringere waarde en belangrijkheid aantoonde, nam voor zeker in de 11e en 12e eeuw uitbreiding dankzij de twee borchten, die van Op- en Neder-Elewijt, bezet door het geslacht van Elewijt, dat vooral in de 12e-13e eeuw een bloei heeft gekend door zijn verwantschap met de heren van Perk en andere plaatselijke geslachten, zoals

(36) REUSENS, AHEB., t. XXVIII, blz. 128.

de van Wilre's uit Kampenhout. Ook de aanwezigheid van de Berthouts op het *Steen* en de vestiging van een van hun hoven vlak naast de kerk moeten hierbij betrokken worden in dezelfde periode.

Noteren wij voor de 13e eeuw het feit dat de meeste lektentinden opnieuw aan geestelijke instellingen werden overgedragen, behalve die van de heren van Perk en Grimbergen. In deze periode werd ook de Sint-Niklaaskapelanij gesticht, die begiftigd werd met een dotatie gelijk aan die van de kerk (37). Hier is zeker een attractie met Perk, waar Sint-Niklaas de tweede patroon was. Zij was zoals de kerk zelf ter begeving van de schatbewaarder van Kamerijk. De stichters kennen wij niet.

J. Lauwers meent dat «*de sleutel van de ommezwaai*», d.i. het op de voorgrond brengen van Sint-Niklaas als patroon van de kerk van Perk in de 17e eeuw, te Elewijt ligt, bepaald in de oude Sint-Niklaaskapelanij en de heren van Perk dezelfde heilige voor beide kerken bestemden (39a). Zonder twijfel is er een verband tussen de twee fundaties, maar zou het niet juist het tegenovergestelde kunnen zijn? Perk was toch de hoofdzetel van de heren van Perk-Elewijt.

Volgens gegevens van 1565 bezat de kapelanij omtrent 4 bunder land, waaronder een bunder «*opt Sweymeer tegen die Leybeke*» en een bunder «*opt Molenvelt tusschen d oude Cure ende de Molenbeke*» (37b).

Ook de Kosterij was in die periode uitgegroeid tot een eigen beneficium in de aard van die van Perk. Wij mogen ook aannemen dat de Kerkfabriek en H. Geesttafel uit dezelfde periode dagtekenen, zoals in alle parochiën.

In de 13e eeuw verkregen verscheidene kloosters ook medezegging door het verwerven van grondbezit en ienden.

Over het bezit van het O.-L.-Vrouw-Gasthuis van Mechelen handelden wij reeds. Pitsenburg verwierf land en beemden in 1274; de abdij Kortenberg had gronden ter grootte van 6 b. 6 dw. Langs de heren van Perk en hun leenmannen, *Walterus de Elewite* en *Genekinus*, zoon van Rudolf van Wilre, kwam de Sint-Michielsabdij van Antwerpen in het bezit van cijsgoed. Vóór 1259 verwierf de abdij ter Kameren gronden op de grens van Elewijt en Weerde: in 1291 2 bunder land in het *Schoubroeck te Niereleweyt* en drie stukken cijsland *inde prochie van Elewite*; in 1293 «*domum cum domistadio sita apud Elewite in loco quod dicitur ten Duifhuise*»; nog in 1293 de aankoop van 15 dw. land «*bi die Vekene, daer men vaert te Mierbeke waert*» (37c). Over de aanwinsten van land en beemden te Elewijt door de abdij Grimbergen

(37) *Idem*, ibidem, blz. 128.

(37a) J. LAUWERS, o.c., blz. 126.

(37b) PA., Elewijt.

(37c) J. LAUWERS, o.c., blz. 55-56.

kennen wij verscheidene oorkonden (1214, 1249, 1270 (o.a. 50 bunder), 1275, 1280) (37d).

Zo verkreeg in de 13e eeuw de parochie haar definitief statuut, dat niet meer werd gewijzigd tot aan de overname ervan door de nieuwe bisschoppen van Mechelen, die het personaat afschaften. De parochie bleef echter gedurende gans die periode bij haar oud rechtsstatuut van *quarta capella* of parochie van derde rang — Perk van tweede rang —, niettegenstaande een bekende Sint-Hubertusverering en -processie.

De Bediening

Namen van pastoors uit de 12e-13e eeuw kennen wij niet. Wij weten alleen dat ze steeds door saeculiere geestelijken werd bediend, die langs de persona om door de bisschop van Kamerijk werden benoemd (37f).

Het Patrimonium

Ook hierover bezitten wij slechts schaarse gegevens door het personaat. Interessant is wel het bestaan van eigen personaatsinkomen en cureïnkomen. Wij mogen derhalve spreken van een personaat en presbyteraat, elk een afzonderlijk beneficium.

Over het personaatsinkomen horen wij nog in een staat van de Curegoederen van vóór 1559 (38): «*Item die personaetsthienden, geldende jaerlijckx 36 gulden, alsmede pretenteert hij te hebben sijn deel in den offer*». Dit tiendedeel bedroeg het negende deel, evengroot als dit van de pastoor. De offer werd gedeeld voor elk de helft, maar hiermede waren de pastoors niet altijd akkoord. Voorzeker had de persona ook nog eigen gronden, voortgekomen van de dotatie, maar hun ligging kennen wij niet.

Van de Curegoederen bezitten wij de reeds genoemde lijst van vóór 1559.

— Primo *eene Priesterbagie* oft *het Curenhuys* met synder toebehoorten, hoff, bogaert oft lant, groot een half bunder.

— Item een plaetse sonder huysinghe, ghenaept die *Oude Priesterregie*, groot 12 r. Hierop stond een cijs van drie kapuinen en 7 st., een hoydach en nog een tweede cijs ten voordele van de heer van Perk.

— Item $\frac{1}{2}$ bunder quaet lants, ghelegen opt *Zweyne*.

— Item $\frac{1}{2}$ dw. lants opt *Molenvelt*.

— Item $\frac{1}{2}$ dw. lants opt *Steenvelt*.

— Item $\frac{1}{2}$ dw. slechts bempt, ghelegen te *Perck*.

— Item een cleijn stuck bempts aende *Steenen brugghe*.

(37d) AG., Cartularium II, dosa Elewijt.

(37e) Voor de lijst van de pastoors vanaf de 16e eeuw zie J. LAUWERS, o.c., blz. 108-116.

(38) AA., bundel Elewijt, Curegoederen.

- Item een deelken bempts inde *Weybempden*.
- Item een erfelycke rente van 16 st. opten beemd, gen. den *Steenberch*.
- Item een rente op een huys (Wrs. later Curegoed).

De pastoor had ook de *Novale tienden*, de *Vlees- en Houttienden*, die hij deelde met de persona. Zij werden ook te zamen verpacht.

Al deze percelen werden gewoonlijk gemeenzaam met de Kerk- en H. Geestgoederen uitgegeven, zegt de pastoor, zoals dit ook gebeurde met de Cure- en Persoonstienden. Deze opmerking is interessant, daar hierdoor de oude samenhang van al deze goederen wordt bevestigd. Dit gaat wrs. terug tot de oude dotatie.

Veel is dit niet meer in de 16e eeuw. Noteren wij evenwel dat de vermelde gronden en beemden in de oudste velden en beemden van het dorp zijn gelegen. Van een *Kerkveld* vonden wij tot heden geen spoor. Dit is zonderling. Was er oorspronkelijk slechts het éne grote *Kerkveld* van Perk voor beide parochiën? Dit geeft de indruk dat wij wellicht oorspronkelijk slechts met één parochie Perk-Elewijt zouden te doen hebben. Best mogelijk. De verhoudingen Perk-Elewijt op wereldlijk gebied wijzen in die richting. Ook deze van de twee parochiën: Perk is steeds een parochie van tweede rang geweest tegenover Elewijt slechts een quarta capella, die amper voor 7 pond betaalde, zoals een gewone kapelanij. Het ontbreken van een eigen *Kerkveld* verwijst eveneens in die richting.

Uit vn. gegevens vernemen wij ook dat de huidige pastorij niet de oorspronkelijke is. De *Oude Priesteragie* stond lang vóór 1559 elders op een klein perceel grond, dat aan de heren van Perk nabij de *Heidendries* behoorde. Ook hieruit blijkt de band met de Perkse heren als stichters van de parochie. Zou het soms gaan om het perceeltje grond (nr. 211) binnen het blok gelegen, waarin ook de kerk staat en enigszins zonderling aandoet op die plaats? In dit geval is er een band tussen de kerk, de pastorij en de heren van Perk.

De inkomsten van de kerk bestonden vooral uit de offergiften ter ere van Sint-Hubertus: op *onsen Processiedach, den tweeden Sinxendach, soe mette Octave* 62 gl. 1 st.; den offer op *Sinte Huybrechtsdach* den *derden november* 50 gl. 12 st.; vier *verckene Sinte Huybrecht* geoffert binnen den vs. jaere 4 gl. 11 st.; van twee calveren *Sinten Huybrecht* geoffert 31 st.; een lam *Sinten Huybrecht* geoffert 2 gl.; hoenderen ende kiecken *Sinte Huybrecht* geoffert 30 st.; eenen berst ende ander vleesch *Sinte Huybrecht* geoffert 9½ st.; appelen ende rapen *Sinte Huybrecht* geoffert 11 st. 9 m.» (39).

De Tiendeschuur van Elewijt wordt volgens de Kerkrekeningen gesitueerd op de *Heidendries* (39a).

(39) RABKA., nr. 20012, Kerkrekeningen van 1602, 1605, 1628.

(39a) PA., Elewijt: «een hoof gen. TINNESCHURE op Heydendries» (1765); «hoeve gen. de TINNESCHURE aenden Heydendries» (1780).

De Kapelanijen

Over de Sint-Niklaaskapelanij spraken wij reeds. Zij was ter begeving van de persona en even rijk bedeed als de parochie zelf.

Daarnaast hadden wij nog een Sint-Hubertuskapelanij ter begeving van de heer van Perk. Daar ze niet wordt vermeldt in de 14e-15e eeuwse taxatielijsten is ze van jongere datum. Zij staat ook niet in de lijsten van 1567, het overdrachtsregister van Kamerijk aan het nieuw bisdom Mechelen. Zij is wrs. een stichting van de *Marselaer's* ter gelegenheid van de overbrenging van de relikven van Sint-Hubertus in 1650, waaraan een de Marselaer een lang gedicht wijdde (39b). Wij vinden ze vermeld in een register van 1740 (40).

Ook de castrale kapelanij op het kasteel *ter Borgt* is van een late datum. Er waren drie wekelijkse missen aan verbonden.

De Kerk

Van de oude kerk bleef alleen de romaanse toren bewaard. In 1847 werd de oude kerk geheel omgebouwd, zodat de beuk, die tot dan vóór de toren stond, nu achter de toren kwam en het koor zelfs op de oude Sint-Hubertusput werd gebouwd, waardoor deze verdween. Aldus kwam het plein vóór de kerk vrij. De oriëntatie van de kerk bleef evenwel bewaard.

Van de oude kerk bezitten wij een vrij goede afbeelding in het kaartboek van de abdij ter Kameren door G. Couvreur van 1719 (41). Op het bedevaartvlage van dezelfde tijd wordt ook de kerk geschetst (42).

Steunend op de tekening van G. Couvreur en het grondplan van de nieuwe kerk van 1840 (43) heeft C. Leurs een reconstructie van het grondplan en de opbouw gemaakt (44).

De toren stond oorspronkelijk boven het presbyterium. Het was maar een éénbeukige kerk, iets breder dan de toren, zoals de meeste romaanse kerkjes van die tijd. Zij was geflankeerd door twee kruisarmen, niet met de toren of middengedeelte verbonden, maar met de beuk zelf, uit een latere periode, wrs. uit de 15e eeuw.

De toren, op vierkant plan gebouwd in regelmatig gehouwen zandsteen van de streek, is zeker romaans. Het gelijkvloers gaf toegang tot de beuk en het koor door middel van twee volle bogen, rustend op vooruitspringende rechthoekige pilaren. Later werden deze veranderd in de aard van die van Perk. Tijdens de veranderingen van 1840 werd de

(39b) Zie J. MUYLDERMANS, De Sint-Hubertusverering te Elewijt, De Brab.,

(40) AA., bundel Elewijt, nr. 7.

(41) Kon. Bibl., nr. 13.537.

(42) Versierd met de wapens van de Marselaer's en de tekst: «CoMt hUbertUs Vier t eLeWyt LIe Van rasernY WILt sYn beVrYt».

(43) Archief van de pastorij.

(44) C. LEURS, Origines du Style gothique en Brabant, dl. II, blz. 80-82.

westelijke boog, die toegang gaf tot de beuk, toegemets met uitsparing van de toegang tot de kerk en het venster van het doksaal. Het onderste gedeelte van de toren is dikker dan het bovenste. Werde dit gedeelte soms niet herbouwd? In de zuidermuur bemerken wij nog de oude, nu verdwenen, toegangsdeur met volle boog tot de kerk. Boven in de toren bevinden zich in drie zijden twee typisch romaanse galmgaten. In de westelijke zijde is er maar één.

Een gotische spits bekroonde de toren. Deze werd in 1914 afgebrand. C. Leurs meent terecht dat de door G. Couvreur getekende steunberen van de toren er nooit zijn geweest.

Op de westergevel van de toren bemerken wij nog de afdrukken van twee verschillende daken, het een platter dan het andere. Het eerste is het oudste en uit de tijd van de eerste romaanse beuk. Het zou ons niet verwonderen dat wij hier oorspronkelijk met een zaalkerkje, zoals dit van Lelle (Berg) en Neder-Heembeek te maken hebben.

Volgens de tekening van G. Couvreur waren er slechts drie hoog in de muren geplaatste romaanse vensters. Oorspronkelijk waren er zeker vier. De bouw van de kruisarmen heeft er één doen verdwijnen langs weerszijden.

Het kleine voorportaal behoorde niet tot de primitieve bouw en werd er later aan toegevoegd. Het primitieve koor eindigde volgens C. Leurs in een halve ronde naar het model van de meeste soortgelijke romaanse kerken. Het werd later door een gotisch koor vervangen.

Het algemeen bouwplan gelijkt op dit van Perk.

Onze indruk is dat wij vertrekken van een vóór-romaans zaalkerkje met daarna een romaans kerkje volgens het klassiek plan uit de streek met toren boven op het presbyterium, waaraan M. Thibout de Maisières een belangrijke studie heeft gewijd en waarvan de kerk van Huldenberg de zuiverste uitdrukking is (45).

Samenvatting

De parochie Elewijt ontstond rond dezelfde tijd als die van Perk, wellicht iets later, onder impuls van de heren van Perk in volle periode van het Eigenkerkenwezen. Zij vertoont oorspronkelijk dezelfde kentrekken: twee derden van de tienden in leken handen, één derde aan de persona, de pastoor en de kerk; een gelijke verdeling van het dotatiegoed onder de persona, de pastoor, de kerk en de armen.

Het verschil met Perk zit vooral in het hier aanwezig zijn in de 12e-13e eeuw van de heren van Grimbergen, niet als mede-dorpsheren, maar als bezitters van een egelstelling op de grens van drie domeinen (Vilvoorde, Perk, Land van Grimbergen). Te Perk waren de heren alleen meester.

De banden tussen Perk en Elewijt worden vooral aangetoond door dezelfde heren van Perk en Elewijt, door dezelfde persona, dezelfde verdeling van de tienden. Perk had dit vóór op Elewijt: zij was een *dimidia ecclesia*. Elewijt was slechts een *quarta capella*. Perk bezat ook zijn eigen groot *Kerkveld*. Elewijt niet. Dit is wellicht het litteken van een latere herkomst.

Wij mogen ook niet vergeten dat Elewijt werd ingedeeld in Op- en Neder-Elewijt. Dit is voor ons het litteken van de continuïteit sinds de Romeinse vicus. Wij merken wel een verschuiving van het voornaamste centrum, maar geen onderbreking. Hiervan getuigen het landbouwareaal met zijn vele *Steen-* en *Zwijntoponiemen* en de twee centra: Op-Elewijt met dries, borch en kerk; Neder-Elewijt met zijn borch.

De grote as, door de *Waverse baan* getrokken, blijft de hoofdrol spelen. Hij bepaalt echter niet de plaats van de kerk. De andere belangrijke driesen — de *Heide-* en de *Wippendries* — liggen langs een aftakking ervan.

Zoals te Perk is de dorpsdries ook hier een hoofdelement. De twee borchten onderlijnen de twee centra: Op- en Neer-Elewijt. Hieraan knopen zich in de 11e-12e en 13e eeuw de verscheidene takken van de *de Elewite's* vast, deels verwand met de heren van Perk zelf, deels met de *de Wilre's* uit het naburige Kampenhout. Deze takken synthetiseren in die periode gans het dorp.

(45) M. THIBAUT DE MAISIÈRES, Les églises brabançonnaises à tour centrale, ASAB., t. XXXVIII (1934), p. 165-178. Met afbeelding van de kerk van Elewijt in 1719.